

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Barbara SPREIZER

VPLIV MODERNE ZNANOSTI NA OKOLJSKO ETIKO

diplomsko delo

Ljubljana, 2005

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Barbara SPREIZER
Mentor: doc. dr. Matevž TOMŠIČ

VPLIV MODERNE ZNANOSTI NA OKOLJSKO ETIKO

diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO:

UVOD	2
1.OKOLJSKA ETIKA	4
2.SODOBNA OKOLJSKA ETIKA	6
2.1.HANS JONAS	6
2.2.ETIKA HANSA JONASA	6
2.2.1.KRITIKA TRADICIONALNE ETIKE	6
2.2.2.ONTOLOŠKA UTEMELJITEV ETIKE	9
2.2.3.ČLOVEKOVA ODGOVORNOST	9
2.2.3.1.POJEM ODGOVORNOSTI	10
2.2.3.2.ANTHONY GIDDENS IN ULRICH BECK	11
2.2.3.3.EMMANUEL LEVINAS	14
2.2.3.4.ETIKA ODGOVORNOSTI ZA NARAVO	17
2.2.4.HERMANEVTIKA STRAHU	19
3.KONCEPT TRAJNOSTNEGA RAZVOJA	21
3.1.KAKO SE JE VSE SKUPAJ SPLOH ZAČELO?	23
3.2. TERMINOLOGIJA (DEFINICIJE) TRAJNOSTNEGA RAZVOJA	25
3.3.NAČELA TRAJNOSTNEGA ŽIVLJENJA	27
4.POJEM ZNANOSTI	30
4.1.NASTANEK MODERNE (oz. novoveške) ZNANOSTI	31
5.ZNANOST NA ZAČETKU 21. STOLETJA	32
5.1.IZGUBA PRIMATSTVA ZNANSTVENEGA VEDENJA	32
5.1.1.KRIZA ZAUPANJA	34
6.ODNOS ZNANOST - ETIKA	36
6.1.RAST, RAZVOJ IN IDEJA NAPREDKA	36
6.2.RAZMERJE MED OKOLJSKO ETIKO IN ZNANOSTJO	38
7.SODOBNA DRUŽBA IN NJENA TVEGANJA	39
7.1.DRUŽBENA TVEGANJA	39
7.2.OSNOVNI PRISTOPI K OBVLADOVANJU IN JAVNI SPREJEMLJIVOSTI TVEGANJ	42
7.2.1.KONSENZUALNE KONFERNECE	43
7.2.2.PROGRAM VASRTVA OKOLJA IN LOKALNA AGENDA 21	45
8.RIZIČNA DRUŽBA IN TRAJNOSTNI RAZVOJ	49
9.ZAKLJUČEK	52
10.VIRI IN LITERATURA	57

UVOD

Človekovi posegi v okolje in prostor so na začetku 21. stoletja v vsej silovitosti razkrili tudi planetarno globalno nesprejemljivost sedanjega prevladujočega modela materialnega razvoja. Usklajevanje gospodarskih, socialnih in okoljskih interesov je pomemben cilj, vendar v praksi obstajajo velika neskladja. Okoljska etika sonaravnega/ trajnostnega napredka uvaja: "...medgeneracijsko moralno razsežnost, dvig materialnega standarda sedanje generacije, vendar ne na račun zmanjševanja zdravih pogojev življenja prihodnjih generacij in drugih vrst" (Plut, 2002: 7). Tako zastavljeno pojmovanje človekovega napredka je nujno, vendar pa je vprašanje, če je tudi uresničljivo, zlasti v obdobju, ko se regionalne razlike povečujejo, (ne)kakovost okolja pa ostaja element socialnega razlikovanja in hkrati postaja razvojni dejavnik.

Odgovornost do ranljivosti narave kot tudi do ranljivosti človeških kultur, tako v sedanjem času kot v prihodnosti, terja izoblikovanje nove etike, ki jo lahko imenujemo neantropocentrična ali ekocentrična etika. Le-ta temelji na prepričanju, da smo ljudje integralni del sistema življenja na Zemlji, ne pa superiorna struktura. Zato človeške potrebe, želje in interesi ter cilji ne morejo biti privilegirani v odnosu do drugih bitij. Ekocentrična etika zahteva, da moramo ljudje v svojem odnosu do narave pustiti nedotaknjene njene samoorganizacijske sposobnosti. Družba kot celota mora razvijati nove oblike odločanja in upravljanja, ki bodo omogočala vsem kulturam in njihovim pripadnikom samorealizacijo. Carl Raschke v svoji knjigi *The Interruption of Eternity* trdi, da moramo opustiti: "...dušeče faustovske iluzije o tem, da je mogoče do osebne sreče in notranjega miru priti z nenehno manipulacijsko "uporabo" okolja in drugih ljudi" (Raschke v Debeljak, 1992: 25- 26).

V diplomski nalogi "Vpliv moderne znanosti na okoljsko etiko" bom skušala zaradi zgoraj opisanih značilnosti družbe za začetku 21. stoletja predstaviti problem rastočih ekoloških problemov, za katera kaže področje okoljske etike vedno več zanimanj. Moja predpostavka je, da v okviru sodobne družbe oz. rizične družbe, ki je polna tveganj, trajnostni razvoj ni mogoč; predpostavljam, da sta rizična družba in trajnostni razvoj izključujoča se koncepta.

Nalogo bi v grobem lahko razdelila na dva dela; v prvem bom predstavila koncept okoljske etike z nekaterimi vidnejšimi avtorji, v drugem delu pa se bom osredotočila na sodobno družbo s svojimi značilnostmi in moderno znanost v odnosu do ekologije in etike.

Najprej bom predstavila koncept okoljske etike, pri čemer se bom opirala na teorijo ameriškega filozofa Hansa Jonasa. Posebno mesto bom namenila konceptu odgovornosti (tu se bom opirala predvsem na Anthonyja Giddensa, Ulricha Becka, Emmanuela Levinasa in ponovno na Hansa Jonasa) in etiki odgovornosti za naravo, ki je za prebujanje ekološke zavesti nujno potrebna; izhodišče nove etike ali etike odgovornosti je sožitje človeka in narave. Skladno s tem se bom v nadaljevanju osredotočila na hermanevtiko strahu.

V drugem delu diplomske naloge se bom spraševala, kako znanost vpliva na ekološka vprašanja in okoljsko etiko. Poskušala bom ugotoviti, ali sta v okviru tega trajnostni razvoj in okoljska etika uresničljiva ali le utopična koncepta. Ob tem bom najprej predstavila pojem trajnostnega razvoja in življenja, v nadaljevanju pa se bom osredotočila na moderno znanost in sodobno družbo v povezavi s prej omenjenim pojmom.

1.OKOLJSKA ETIKA

Ekologija ni povsem mlada znanost, ki bi prišla v modo šele v današnjem času. Po svoje so se že antični filozofi, na primer v dobi pred sokratiko, ukvarjali z ekologijo. Tudi etika ima svoje korenine že v davni preteklosti; če pa obe področji nekako združimo in se preselimo v današnji čas, lahko začnemo razmišljati o okoljski (ekološki) etiki oz. ekocentrični etiki kot jo definira Hubert Požarnik. "Ekocentrična etika pomeni vrednostno območje, ki sega preko interesov individuuma in človeške družbe ter vključuje celotno naravo. Sloni na novejših spoznanjih ekološko orientiranega naravoslovja, njen cilj pa je zagotoviti ravnotežje v naravi in preživetje oz. ohranitev vseh živih in mrtvih stvari kot komponent vesoljnega ekosistema" (Požarnik, 1992: 13). Ta nova ekološka etična drža mora priznati in varovati vrednote naravnih bitnosti ne zgolj zaradi človekove koristi, temveč zaradi njihove lastne vrednosti (Kirn, 1992: 13).

Zaradi rastočih ekoloških problemov, ki zahtevajo razširitev etične regulacije človekovih odnosov do narave, ki jo ovira egocentrično in antropocentrično zasnovana evropska kultura in še zlasti njena agresivna ekonomija, "...narava je najpogosteje obravnavana antropocentrično oz. ekonomistično, tj. predvsem kot bogastvo, gospodarski vir" (Kos, 1994: 225), kaže področje okoljske etike vedno več zanimanj. Aldo Leopold, Albert Schweitzer, Ernst Bloch, Michel Serres, Luc Ferry, Catherine Chaliel, Hans Jonas idr., je le nekaj imen vidnejših predstavnikov omenjenega področja.

Kaj natančneje okoljska etika sploh je? To je etika, ki se ukvarja z vrednotno presojo vseh vidikov človekovih ravnanj do okolja, do biotičnih skupnosti, do ekosistemov, do biosfere v celoti in narave nasploh. Razvoj okoljske etike bo odvisen od ekoloških in okoljevarstvenih spoznanj, ki se bodo preoblikovala v ekološke norme, zapovedi, prepovedi in dolžnosti človekovega obnašanja do okolja. To bo več kot le tehnološko in ekonomsko korektno okoljsko ravnanje. Strokovne norme postajajo vrednotno obremenjene, če jih spremlja občutek krivde in moralne obsodbe, kadar se jih krši, oziroma občutek moralnega zadoščenja, kadar se jih spoštuje. Okoljska etika začne delovati, ko so okolju in ljudem škodljiva ravnanja ne le pravno sankcionirana in prepovedana, temveč tudi moralno obsojena. Tako kot je bila moralna obsodba določenih ekonomskih odnosov običajno zgodovinski signal njihove preživelosti, je tudi vsesplošen moralni protest proti degradaciji okolja kazalec zgodovinske preživelosti in nesprejemljivosti nekega načina življenja ali določenih tehnologij, individualnih in kolektivnih

ravnanj. Znanstveno- tehnični napredek generira nove moralne situacije in dileme. Stalno se bo večal vpliv novih spoznanj in njihove praktične uporabe na spremembo in zamenjavo obstoječih vrednot. Vsak splet sončnih in senčnih strani znanstveno- tehničnih možnosti odpira in privablja, zavaja in prisiljuje k udejanjanju nove mreže dobrih in slabih plati. Tako kaže, da se zgodba nadaljuje v neskončnost. Po drugi strani pa tudi ne, v primeru da bo cena za dobre strani tako velika, tako tvegana in bodo učinki tako nepredvidljivi, da vse skupaj ne bo odtehtalo pričakovanih ugodnosti. V tem primeru se bo v temelju spremenilo doseganje družbeno sprejemanje napredka in razvoja v absolutnem pomenu za kakršnokoli ceno. Od omejitev podanih s strani okoljske etike bo odvisno, kako se bo govorilo o napredku in razvoju (Kirn, 1992: 21- 22).

Po mojem mnenju se okoljska etika posveča moralnim temeljem, iz katerih lahko izpeljemo okoljsko odgovornost, ter vprašanjem o tem, do kod okoljska odgovornost sega. Varstvo okolja, ekologija ter etika so med seboj tesno povezani, kajti varstvo je osnova zdravega okolja in okoljska etika daje vrednost biološki raznolikosti, ki jo poskušamo obvarovati. Znotraj okoljske etike se sprašujemo, kakšen odnos med človekom in naravo bo omogočal trajen razvoj Zemlje ter vseh njenih prebivalcev. Tudi Hans Jonas, na katerega se bom osredotočila v nadaljevanju, je razmišljal o "etiki odgovornosti, ki bi morala biti univerzalna za vse in ne le za peščico posameznih ljudi" (Kovač, 2002/ 2003).

2.SODOBNA OKOLJSKA ETIKA

2.1.HANS JONAS

Hans Jonas, ameriški filozof nemško- judovskega porekla, se je rodil leta 1903 v Mönchengladbachu (Nemčija). Študiral je v Freiburgu (pri Husserlu in Heideggerju), Berlinu (Spranger, Tröltzsch, Eduard Mayer) in Marburgu (Heidegger, Bultmann), kjer je leta 1928 promoviral z delom Pojem gnoze. Leta 1933 je bil zaradi svojega judovskega porekla prisiljen emigrirati. Od leta 1955 dalje je stalno živel v New Yorku kot profesor na New School for Social Research. Umrli je 5. februarja 1993. Njegova najpomembnejša dela so: Gnoza in poznoantični duh (1934), Med ničem in večnostjo (1963), Fenomen življenja, ki v nemščini izide z naslovom Organizem in svoboda (1963), Princip odgovornosti. Poskus etike za tehnološko civilizacijo (1979)- isto delo izide leta 1984 tudi v angleščini z naslovom The Imperative of Responsibility. In Search of an Ethics for the Technological Age (Ošljaj, 2000: 18).

2.2.ETIKA HANSA JONASA

2.2.1.KRITIKA TRADICIONALNE ETIKE

V drugi polovici 20. stoletja je specifična ontološka breztemeljnost sodobnega človeka vodila v razvoj in razmah številnih etičnih teorij. Na eno od teh se bom osredotočila tudi sama, ob čemer naj poudarim, da je zadnji dve desetletji deležna vsesplošnega zanimanja filozofov, politikov, humanistov, naravoslovcev in družbenih aktivistov, na kar kaže njena trenutna aktualnost in hkrati predstavlja radikalen poseg v tradicionalno pojmovanje etike ter ji je na nek način mogoče pripisati tudi revolucionarnost. Gre za teorijo Hansa Jonasa (Ošljaj, 2000: 17-18); "Jonas je z etiko odgovornosti tradicionalno etiko do temeljev revidiral s tem, da moralnih vprašanj ni omejil na personalno moralnost, temveč jih je razširil na kolektivno in osebno odgovornost pred posledicami, ki jih bo imela za prihodnost naša visoko tehnizirana civilizacija" (Ošljaj, 1995: 57).

Smisel in veljavnost etike je Jonas podal v svojem osrednjem delu- Princip odgovornosti, s podnaslovom Poskus etike za tehnološko civilizacijo. Ključen je avtorjev kategorični imperativ "deluj tako, da bodo učinki tvojih dejanj v skladu s permanentnostjo pristnega človeškega življenja na zemlji" (Jonas v Ošlaj, 2000: 18), ki presega etiko, katere morala je omejena zgolj na dolžnosti do sočloveka v prostorsko- časovni dimenziji tukaj in zdaj. Temeljni Jonasov očitek tradicionalni etiki je v tem, da je etika omejenih razsežnosti, in to v dvojem smislu: prvič, omejena je zgolj na neposredno polje delovanja s predvidljivimi posledicami in ne na dolgoročne posledice tega delovanja, in drugič, omejena je zgolj na razmerje človek- človek, in ne na razmerje človek- narava. V svoji filozofiji je Jonas pokazal, da se etično polje ne razprostira zgolj med dvema človekoma, temveč primarno že v človekovem odnosu z naravo. Tako prav tu obstaja možnost ontološke utemeljitve etike. Na nek način gre za pred- logično, pred- umsko oz. pra- etiko (Ošlaj, 2000: 18- 19). Te predpostavke bi lahko aktualizirali tudi v današnji čas, saj se bojimo in oziramo le na tisto, kar je v naši bližini in se nas dotika danes; ne gledamo globlje v prihodnost in se tako ne zavedamo uničujočih posledic sedajšnjega delovanja (npr. ozračje globalno onesnažujemo skoraj da brez zadržkov, ne zavedamo pa se oz. se nočemo zavedati, kakšne posledice bomo s tem povzročili). Jonasova etika prihodnosti ni neka bodoča etika, temveč zdajšnja, ki bo skrbela za prihodnje rodove in jih "ščitila" pred posledicami našega trenutnega delovanja.

Temeljni princip, s katerim Jonas tradicionalno etiko razširja na dolgoročne razsežnosti človekovega delovanja, predstavlja pojem odgovornosti (Ošlaj, 1995: 59). Primarno gre za kolektivno skrb, za kolektivno odgovornost, ki je usmerjena v prihodnost človeka in narave. Lahko bi rekli, da gre za neke vrste "etiko preprečevanja" (Ošlaj, 2000: 20), kar bi lahko aktualizirali na današnje dni, saj smo tehnologijo razvili in "izkoristili" že do takšne mere, ko je krizno stanje skoraj da neizogibno, kar pa posledično vodi do potrebe po preprečevanju katastrof. Današnja etika ne sme biti več zgolj zadeva človeka, temveč tudi narave; "postati mora zadeva biti kot celote" (prav tam: 20).

Jonas je nasproti tradicionalni etiki poudaril, da etična složnost, moralni čut in zdrav človeški razum v nobenem primeru ne zadostujejo več, da bi izbrali pravilno odločitev. Za sodobno družbo so značilna učinkovanja, ki imajo vidne rezultate šele po preteku relativno daljšega časovnega obdobja; zato je tu nujno potrebno novo znanje v morali. Jonas trdi, da ima sovraštvo do tehnike prej negativne kot pa pozitivne posledice, saj samo v povezavi z znanostjo in tehniko, ki pripadata človeštvu, lahko npravni um služi tej stvari (prav tam: 21). Po mojem

mnenju to drži le deloma, vsaj ko pod pojmom moderne tehnike razumemo antropocentrično civilizacijo. V tem primeru tehnika vsekakor ne more pomeniti ničesar pozitivnega, saj je "v celoti usmerjena v produkcijo in potrošnjo" (Ferry, 1998: 95). Današnji posegi v naravo so postali ireverzibilni; s pesticidi, radioaktivnimi odpadki in podobnim, smo dosegli nepovratnost, ki preprečuje naravi, da bi se nemoteno obnavljala. V skladu s to trditvijo moramo kritizirati ideologijo napredka v znanosti kot taki in priti do streznitve, da napredek ni bistven za današnje preživetje; priti mora do etike odgovornosti (Kovač, 2002/ 2003).

Homo- mensura teorija, katere zastopnik je Jonas, v smislu: "Mera vseh stvari je človek" (Jonas v Ošlaj, 2000: 21), je še ena točka, iz katere je možno izpeljati paradoks; po eni strani skuša Jonas vpeljati odnos človek- narava, po drugi pa daje v ospredje samega človeka in tako naravo postavlja v vlogo nevidnega objekta, ki se zdi v omenjenem kontekstu povsem nepomembna. Če homo- mensura teorijo in okoljsko etiko razumemo v dobesednem pomenu, sta si to dva nasprotujoča pola, če pa etiko razumemo kot človekovo odgovornost za celoto biti, kakor je menil Jonas, pa obe skrajnosti združimo in s tem le dobimo odnos človek- narava.

Omeniti je treba tudi Jonasov polemičen odnos do Kantove etike. Po eni strani ji je zavezan, saj tako kot Kant priznava nujnost kategoričnega imperativa, vendar s to razliko, da Jonasov kategorični imperativ ni formalen, da svojega temelja nima v samodoločitvi volje. Njegova zastavitev kategoričnega imperativa je izpeljana iz vrednostno določenega pojma biti in ne iz določujočih razlogov volje kot trdi Kant. V Kantovem imperativu "ti lahko, kajti ti moraš", je "morati" tisti, ki določa "moči" in ga s tem določa; pri Jonasu pa gre za "ti moraš, kajti ti počneš, kajti ti lahko" (Jonas v Ošlaj, 2000: 22), kar pomeni: Ti moraš odgovarjati, kajti to, kar počneš zato, ker si tega zmožen, ker to lahko, ker imaš moč. "Morati" pri Jonasu ni vezan na zakon, temveč na potencialno možnost uničevanja narave (Ošlaj, 2000: 22- 23). Tu gre za situacijo, ko človekova zmožnost postane izvor njegove odgovornosti, njegova usoda. Tako kot Kant tudi Jonas predlaga več različic kategoričnega imperativa, ki izhajajo neposredno iz načela odgovornosti: "Ravnaj tako, da bodo posledice tvojega delovanja združljive s stalnostjo avtentičnega človeškega življenja. Ravnaj tako, da posledice tvojega delovanja ne bodo podirale prihodnje možnosti takšnega življenja. Ne spravlaj v nevarnost pogojev za neomejeno preživetje človeštva na zemlji. V svojo sedanjo izbiro vključi prihodnjo neokrnjenost človeka, ki naj postane drugi predmet tvojega hotenja" (Jonas v predavanju prof. Greisch v Kovačič Peršin, 1998: 404).

2.2.2. ONTOLOŠKA UTEMELJITEV ETIKE

V izhodišču je Jonasova etika zastavljena kot posredovanje med naravo in človekovo svobodo; da pa bi med tema dvema poloma lahko posredovala, mora narava postati del etike oz. etika del narave. Etika kot del narave je lahko le, kolikor je izpeljana iz biti. Novost in težava Jonasove etike je v problemu izpeljave etičnega najstva iz ontološkega pojma biti. Kako mora biti določena bit, da iz nje lahko izhaja najstvo, je vprašanje po ontološki utemeljitvi etike (Ošljaj, 2000: 23).

Pri Jonasovi ontološkosti gre za obrat k tistim elementarnim lastnostim, ki so dostopne človekovi racionalni dojemljivosti. Odgovornost je po njegovem mnenju mogoče izvrševati samo z vednostjo oz. poznavanjem nekega problema, ob katerem se sprožijo etične dileme. Ta potrebovana vednost pa je dvojna: "objektivna, o fizičnih vzrokih, subjektivna, o človeških smotrih" (Jonas v Ošljaj, 2000: 24). Ontološka etika je mogoča le s pomočjo filozofske biologije (vednost o fizičnih vzrokih) in filozofske antropologije (vednost o človeških smotrih). Narava in človek sta tu mišljena kot fenomenološka vidika, ki ju je treba obravnavati ločeno, toda na osnovi enotnega ontološkega principa. Četudi z ontološko redukcijo pridemo do najelementarnejše lastnosti, s tem ontološko še ne utemeljimo etičnega pojma dolžnosti oz. povezanost biti in najstva. Ali obstaja logični most med bitjo in najstvom, to (priznava tudi Jonas) bo ostalo vselej nedorečeno. Zato si tudi ne prizadeva, da bi podal logično utemeljitev. Jonasovo utemeljevanje ni logično, temveč metafizično (Ošljaj, 2000: 24- 25).

2.2.3. ČLOVEKOVA ODGOVORNOST

Pa se osredotočimo še na Jonasovo argumentacijo človekove zmožnosti za odgovornost. Po njegovem mnenju "je človek edino nam znano bitje, ki ima lahko odgovornost. S tem, da jo lahko ima, jo ima..." (Jonas v Ošljaj, 2000: 25). Iz dejstva, da človek lahko ima odgovornost, Jonas neposredno sklepa na kategorični imperativ odgovornosti. Človekova etična zmožnost za odgovornost temelji "na ontološki sposobnosti človeka, da med alternativnimi dejanji izbira z vednostjo in voljo" (Jonas v Ošljaj, 2000: 26). S tem je volji pripisan etični status, vendar zgolj

sekundarnega pomena. Izvor človekove odgovornosti za lastno prihodnost in prihodnost narave predstavlja vednost o načinih delovanja tehniziranega sveta in njegovih možnih posledicah, položaj volje pa je tu drugoten, saj pomeni le posledico uvida v neko primarno stanje biti. Ob tem je treba dodati, da tu ni poudarka v vednosti ali volji, temveč v človekovi zmožnosti, da izbira; poudarek je v njegovi svobodi. Iz povedanega lahko sklepamo, da če človek ne bi mogel izbirati, potem ne bi bil odgovoren; bil bi determiniran in s tem nesvoboden (Ošljaj, 2000: 26).

2.2.3.1. POJEM ODGOVORNOSTI

Dejan Jelovac za boljše poznavanje etike in morale v delu Poslovna etika vidi fenomen moralne odgovornosti v tem, "da subjekt nekega dejanja ali presoje skupaj z njihovimi razlogi oz. vzroki prevzame nase tudi posledice, ki jih ti povlečejo za sabo. Odgovoren je le tisti, ki jemlje v zakup vse predvidljive konsekvence lastnih dejanj ali ocen. V tem smislu lahko trdimo, da je odgovornost neke vrste "moralna obveznost" (Jelovac, 1997: 32- 33). Iz omenjene definicije lahko sklepamo, da je človek moralno bitje, če ravna na lastno odgovornost oz. je pripravljen prevzeti nase njeno breme.

Nadalje Jelovac v okviru etične teorije odgovornost razdeli na dva tipa; na subjektivno in objektivno odgovornost. Za prvo "gre v primeru, da se nekdo čuti odgovoren samo za znane, predvidljive, obvladljive in pričakovane posledice v okviru njegovih razsodnih in praktičnih moči... objektivna odgovornost pa je povsem nasprotno etično stališče. Gre za to, da odgovorni subjekt nekega dejanja brez zadržkov ali pomislekov vzame v zakup vse možne posledice lastnega ravnanja" (prav tam: 33).

V nadaljevanju pa pogledimo, kako pojem odgovornosti vidijo Anthony Giddens, Ulrich Beck, in Emmanuel Levinas.

2.2.3.2. ANTHONY GIDDENS IN ULRICH BECK

Giddens se v delu *Tretja pot* (poglavje *Pet dilem*) osredotoča na pet dilem: globalizacijo, individualizem, na levo in desno, na politično delovanje ter na ekološka vprašanja. Globalizacija je danes postala osrednja tema večine političnih in gospodarskih razprav. V razpravah obstajajo nasprotja glede različnih vidikov globalizacije in s tem nasprotujoči si pogledi nanjo; na eni strani so zagovorniki stare socialne demokracije, katerim globalizacija predstavlja domisljico neoliberalizma in pravijo, da je globalizacija le mit oz. nadaljevanje ustaljenih trendov; na drugi strani pa so teoretiki in politični voditelji, ki trdijo, da globalizacija ni le realnost, temveč da je že zelo napredovala (v to skupino sodi tudi avtor omenjenega dela, ki globalizacijo vidi kot nujno prisotno in "resnično", kar potrjuje z živahno mednarodno trgovino). Globalizacija neposredno vpliva tudi na vzpon "novega individualizma", ki zavzema vidno mesto v socialdemokratskih razpravah (Giddens, 2000).

Za sociologa Ulricha Becka je novi individualizem "institucionalizirani", podkrepjen z dejstvom, da so mnoge pravice in pristojnosti države blaginje pisane tudi na kožo posameznika, ne le družine. Predpogoji, ki omogočajo ljudem, da se konstituirajo kot posamezniki v mnogih primerih predpostavljajo zaposlenost posameznika, ki predpostavlja izobrazbo, skupaj pa predpostavljata mobilnost. Če povzamemo, je novi individualizem posledica umika tradicije. Z institucionalnim individualizmom skušamo poiskati nove načine izražanja solidarnosti in svoja življenja ter odgovornost za odločitve/ delovanja aktivno vzeti v svoje roke. Potrebno je najti tudi novo ravnotežje med individualizmom in kolektivno odgovornostjo. Z novim individualizmom se prav tako pojavi tudi zahteva po večji demokratizaciji (Giddens, 2000).

Danes postajajo razlike med levico in desnico vse manj očitne. S pojmom politika življenja Giddens označuje vprašanja življenjskih odločitev; to je politika izbire, identitete in vzajemnosti (Naj sprejmemo jedrsko energijo ali ne? Kako naj se odzovemo na globalno ogrevanje zemlje ipd. so vprašanja, ki niso ne klasično leva in ne desna). Vse te stvari kažejo na to, da bi se socialna demokracija morala na novo ozreti proti politični sredini. Prenovljena socialna demokracija mora biti po Giddensu levo od sredine, ker ostajata socialna pravičnost in politika emancipacije osrednji temi. Sredina tako ne pomeni nekaj vsebinsko praznega, temveč govori o tem, da bi reformirana država blaginje morala zadostiti kriteriju socialne pravičnosti,

hkrati pa bi morala dopuščati in omogočati aktivno izbiro življenjskih slogov, v politiko vključiti ekološke strategije in pripraviti odgovore na nove scenarije tveganja (Giddens, 2000).

Pri prenovi politike se vprašanje političnega delovanja in uresničevanje političnega programa zastavlja kar samo. V sodobnem svetu se je pojavil premik politike od parlamenta k enotematskim družbenim skupinam, kar Ulrich Beck imenuje nastanek subpolitike. Mnoge od teh skupin (npr. Greenpeace, Oxfam idr.) delujejo globalno in so tako usposobljene, da mimo njih ne morejo niti nadnacionalne družbe (npr.: naftna družba Shell se je hotela naftne ploščadi znebiti tako, da bi jo kar potopila na oceansko dno. Po bojkotih potrošnikov so svoje mnenje spremenili.). Upad zaupanja do politikov in vzvodov tradicionalne politike (v večini industrijskih držav) kažejo na to, da so iniciativne skupine državljanov vzele moč v svoje roke. Ljudje ne zaupajo več ne politikom in ne stališčem drugih avtoritet- npr. policiji, odvetnikom ali zdravnikom. Mnogo bolj so zanimive teme, ki se jih loteva subpolitika. Vse to pa po mnenju Becka še vedno ne pomeni čiste depolitizacije (Giddens, 2000).

Ekološke skupine imajo velik vpliv v dejanski politiki- posebej v Nemčiji, zato ni naključje da se je ravno tam pojavil izraz subpolitika. V preteklosti so zelena gibanja dosegla ogromno na področju okoljevarstvenih ukrepov. Zelena gibanja so nastajala skupaj s celotnim družbenim okoljem in v sebi nosijo veliko število nasprotij, kar pa je omogočilo tudi zavzemanja za različna ekološka vprašanja. V 60-ih letih (prejšnjega stoletja) so se prvič začela pojavljati opozorila o možni globalni katastrofi, čemur pa so oporekali zagovorniki neprekinjenega gospodarskega razvoja na osnovi neoliberalistične gospodarske teorije (Naravne vire moramo trošiti, če pa pride do njihovega pomanjkanja pa se jim bo cena tako dvignila, da se bo poraba zmanjšala. Tako nikoli ne bi mogli posameznega naravnega vira popolno izčrpati.) (Giddens, 2000). V podobni smeri so se gibale tudi ZDA. V letih od 1870 do 1970 so bila goriva večinoma poceni in v izobilju, saj so imeli velike zaloge nafte in premoga. Energijska strategija v ZDA je bila preprosta: "Čim obsežnejše pridobivanje in seveda čim večja poraba, ne glede na izkoristek in onesnaževanje" (Gonick in Outwater, 2001: 155). O onesnaževanju takrat še niso govorili, nihče pa ni mislil niti na naše potomce niti na ohranjanje okolja. Danes je povečini cena goriv strmo narasla, kar je posledica postopnega pomanjkanja omenjenega vira. Sama se s takšnim razmišljanjem ne strinjam, menim pa, da visoka cena naravnega vira v pomanjkanju še ne more biti zagotovilo, da bi ga lahko ohranili. Po mojem mnenju sta tu ključna človekova egocentričnost in načelo "uživaj danes, saj ne veš, kaj te čaka jutri", ki nas bosta v prihodnosti pripeljala tudi do izničenja marsikaterega naravnega vira in posledično do "izbrisa" lastnega

življenja ali kot bi dejal Beck: "Tistemu, kar je bilo včeraj še možno, so danes nenadoma postavljene meje" (Beck, 2001: 95).

V današnji družbi prav tako ne smemo zanemariti znanosti in tehnologije. Obe ne smeta ostajati zunaj demokratičnih procesov, saj je njun vpliv danes veliko bolj neposreden in temeljit kot v preteklosti. Značilnost novih tveganj je, da se strokovnjaki ne strinjajo več med seboj v ocenah položaja in posledic (primer norih krav). Pri večini tradicionalnih tveganjih imamo ustaljene zgodovinske trende in lahko stopnjo tveganja ocenimo na osnovi preteklih izkušenj, med tem ko so nova tveganja drugačna. Zavedati se moramo, da tveganja niso nikakršen izum nove dobe, pozabiti pa ne smemo, da so danes popolnoma drugačna kot so bila nekoč "Kdor je, kakor Kolumb, šel na pot, da bi odkril nove dežele, je vzel v zakup "tveganja". A to so bila osebna tveganja, ne globalne situacije ogroženosti, kakršne za vse človeštvo nastajajo zaradi jedrske cepitve ali zaradi shranjevanja atomskih odpadkov. Beseda tveganje je imela v kontekstu te dobe prizvok poguma in pustolovščine, ne prizvoka možnega samouničenja življenja na Zemlji" (prav tam: 25- 26). Pri današnjih tveganjih nimamo preteklih izkušenj, ki bi nas usmerjale; o posledicah dogodka z norimi kravami nimamo podatkov in nihče ne more vedeti kako bo bolezen še vplivala na nas v prihodnosti. Dogodek nam dokazuje, da moramo ekološka tveganja jemati bolj resno in jih vključiti v sodobno politiko.

Pri današnjih tveganjih se moramo zavedati tudi efekta bumeranga, ki prej ali slej doleti prav vse "efekt bumeranga zadene ravno tako tudi bogate dežele, ki so se s preselitvijo otresle tveganj, a poceni uvažajo živila. S sadeži, kakavovimi zrnji, krmili, čajem itd. se pesticidi vrnejo v svojo visoko industrializirano domovino. Ekstremne mednarodne neenakosti in prepletenosti svetovnega trga pomaknejo revne četrti perifernih dežel pred vrata bogatih industrijskih središč. Postanejo gojišča vsesvetovnega onesnaževanja, ki- podobno kot nalezljive bolezni revnih v tesnih srednjeveških mestih- ne prizanese niti bogatim četrtim svetovne skupnosti" (prav tam: 54). Kot način pristopa do ekoloških nevarnosti se najbolj pogosto ponuja načelo preventivnega ravnanja- ob ekoloških vprašanjih je namreč potrebno ukrepati tudi takrat, ko še ni nedvoumnih znanstvenih dokazov o morebitnem tveganju. Ena od ključnih dilem nove politike je vprašanje kdo bo prevzel odgovornost za posledice današnjih ravnanj in kdo bo zagotavljal varnost, na kakšen način in s katerimi sredstvi, če stvari ne bodo šle v pravo smer (Giddens, 2000). Podrobneje se bom na tveganja v sodobni družbi osredotočila še v nadaljevanju naloge in sicer v sedmem poglavju (Sodobna družba in njena tveganja).

Cilj politike tretje poti je pomagati državljanom najti pot skozi velike spremembe našega časa in imeti pozitiven odnos do njih. Politika tretje poti mora ohraniti svojo osnovno skrb za socialno pravičnost in pri tem upoštevati, da so mnoga vprašanja presegla nekdanje delitve na levo in desno. Politika tretje poti mora poiskati nova razmerja med posameznikom in skupnostjo ter na novo definirati pravice in odgovornosti. Lahko bi rekli, da je osnovni moto nove politike "ni pravic brez odgovornosti" in "ni avtoritete brez demokracije" (prav tam: 72). Vrednote, ki jih zagovarja tretja pot so: enakost, zaščita nemočnih, svoboda v obliki avtonomije, ni pravic brez odgovornosti, ni avtoritete brez demokracije, kozmopolitski pluralizem in filozofski konservatizem.

Pri enakosti je ključno pomagati državljanom najti pot skozi velike spremembe. Enakost je tu v ravnovesju s svobodo. Tretja pot ima pozitiven odnos do globalizacije, nasprotuje pa protekcionizmu (zapiranje v svoje okvire). Tu naj bi bila prisotna tudi senzibilnost do negativnih posledic globalizacije. Ključna je svoboda v obliki avtonomije (ki je omejena z javnimi sredstvi) in dajanje možnosti nemočnim ter zaščita nemočnih. Pri "komponenti" ni pravic brez odgovornosti pa gre za to, da posamezniki niso le pasivni prejemniki (npr. socialna podpora), zmožni so aktivne udeležbe (npr. izobraževanje); vsi državljani morajo biti na vseh področjih življenja odgovorni za svoja ravnanja. Tradicija na tem mestu izgublja pomen, temelj sodobne avtoritete je demokracija- vključenost državljanov v politiko. Pri kozmopolitskem pluralizmu gre za to, da je moderna družba vedno bolj mešana, vedno več je migracij ipd.. Osnovno načelo je tu odprtost do drugačnosti in inkluzivizem posameznikov. In nazadnje še filozofski konzervatizem, kjer gre za odnos do napredka- pojavlja se skepsa do razvoja, do vere v neomejen napredek; te teme se bom lotila še v nadaljevanju, in sicer v šestem poglavju (Odnos znanost- etika oz. podpoglavje 6.1.Rast, razvoj in ideja napredka).

2.2.3.3.EMMANUEL LEVINAS

Kako pa odgovornost vidi Levinas, eden izmed največjih filozofov 20. stoletja? Bistvo njegove filozofije je, na novo vpeljati pojme, ki jih je grška filozofija pozabila. Po njegovem mnenju ne gre za kolektivno odgovornost, temveč za večjo ali manjšo odgovornost posameznikov, kjer je nujna absolutna odgovornost. Levinas se tu opira na postmoderne trenutke, ki hvali diferenco in sprejema "drugega". Gre za to, da nekdo zapusti svoj ego (v nasprotju z grško filozofijo, ki je bila egocentrična) "Klic drugega nas prebuja iz naše zaverovanosti vase, ali kot pravi Levinas,

iz naše "egologije" (Kovač v Levinas, 1998: 13). Pri Levinasu je ključen pojem "exodusa" (izstop iz sebe), kjer povratka nazaj ni več. Obljubljena dežela je tu drugi človek, do katerega nikoli ne stopim, ampak sem vedno le na poti do njega; strah me je za življenje drugega, iz česar pa izhaja moja odgovornost zanj. "Jaz" sicer obstaja, a je "ti" večji. Tu gre za najvišji neskončni etični odnos- bova eno, a ostaneva dva. Razlika med "jaz" in "ti" je veselje. Drugi mi tu daje moč, me posvečuje (Kovač, 2002/ 2003).

Bistvo pri drugemu je njegovo obličje, ki se me s pogledom dotika in se me hkrati "tiče". S pogledom me drugi izbere, izvoli. Ko me obličje pogleda, me izvoli za enkratno odgovornost/ službo. Izvoljen sem mu pomagati, pri čemer nimam druge izbire. Lahko bi rekli, da smo mu na nek način "prisiljeni" pomagati. Trpeče obličje nas z dotikom prisili, da postanemo odgovorni:

"Odgovornost razumem kot odgovornost za drugega, torej kot odgovornost za to, kar ni moja stvar, ali se me ne tiče. Točneje, se me s pogledom dotika, se me tiče. Tej odgovornosti se približam preko obličja... od trenutka, ko me drugi pogleda, sem zanj odgovoren, ne da bi se posebej odločal za odgovornost nasproti njemu. Odgovornost zanj mi pripada... pravim, da je odgovornost najprej odgovornost za drugega. To pomeni, da sem odgovoren celo za njegovo odgovornost... Obličje me prosi in mi ukazuje. Pomenskost obličja je pomenski ukaz" (Levinas, 1998: 63- 64).

Pri Levinasu gre za enkratno/ izjemno odgovornost, kateri se ne moremo izogniti, saj nam klic drugega sledi toliko časa, dokler se nanj ne odzovemo. Bežimo lahko dolgo, vendar pa se bomo morali prej ali slej ustaviti in odzvati na klic (Kovač 2002/ 2003); to lahko apliciramo tudi na današnjo okoljsko situacijo, saj si pred različnimi tveganji neprestano zatiskamo oči, čeprav vemo, da to ne bo trajalo v neskončnost. Prišel bo trenutek, ko se tveganjem ne bomo mogli izogniti. Če torej Levinasovo filozofijo zbližamo z etiko varstva narave, lahko rečemo, da se drugemu oz. tveganju ne moremo izogniti, zato mu moramo odgovoriti čimprej, saj "družba tveganja ni revolucionarna družba, temveč več kot to: katastrofalna družba. V njej grozi, da bo izredno stanje postalo normalno stanje" (Beck, 2001: 96).

Pri Levinasu gre za postmoderno etiko, saj izhaja iz konkretnega človeka, kjer postopno pridemo do situacije, ko sem "jaz" bolj odgovoren od "drugih" "...sem jaz odgovoren za drugega, ne da bi mogel pričakovati vzajemno odgovornost... ker sem odgovoren z vso odgovornostjo, ki je odgovorna za vse druge in za vse, kar zadeva druge, celo za njihovo lastno

odgovornost. Sam imam vedno večjo odgovornost kot vsi drugi" (Levinas, 1998: 65). Obličje zahteva enkratno odgovornost, ki ni prenosljiva; gre za preroško odgovornost: "Drugi me torej s svojim pogledom pokliče v preroško službo. Ko sprejemem to izvoljenost- in tej, pravi Levinas, ni mogoče ubežati- odgovarjam znova kot prerok Izaija: "Tukaj sem!" (Kovač v Levinas, 1998: 17). Ko me "drugi" kliče na pomoč, mu odgovarjam in tako postanem odgovorno bitje (Kovač 2002/ 2003).

Sedaj pa pogledimo še, kako odgovornost razčleni Hans Jonas; deli jo na "odgovornost za nekaj" in na "odgovornost pred nečim" (Jonas v Ošlaj, 2000: 26). Slednja pomeni odgovornost določeni zavezujoči instanci, ki smo ji dolžni polagati račun; npr. vest. Tu gre za težavo, saj bi v tem primeru problem nenehno prestavljali na naslednjega in tako bi naša pot vodila v neskončnost. Druga oblika odgovornosti, odgovornost "za nekaj", pa je že bližje Jonasovi ontološko- etični tezi. V tem primeru gre za odgovornost do posledic svojih dejanj. Odgovornost "za nekaj" nas privede do biti kot vrednote oz. ta oblika odgovornosti je smiselna le, če je bit vrednota. Iz tega sledi, da vrednotno indiferentna bit ne zahteva nobene odgovornosti; tam, kjer ni vrednot, je ravnodušnost (Ošlaj, 2000: 27). Moje mnenje je, da človekovo življenje brez vrednot ni mogoče, kljub temu pa je le to lahko polno ravnodušnosti. Menim, da nas vrednote vodijo oz. usmerjajo v odgovornost.

Jonas nato nadaljuje, da je človek odgovoren še preden dejavno poseže v bivajoče, odgovoren je že s tem, da je. Biti in odgovarjati je isto (prav tam: 27). Na tej točki lahko združimo Jonasovo opredelitev in Jelovacovo pojmovanje objektivne odgovornosti, saj oba posameznikovo odgovornost vidita kot njegov zakup za vse posledice lastnega ravnanja.

Sama menim, da odgovornost do takšne skrajnosti kot jo določa Jonas ni mogoča, saj dojenček, ko se rodi v tem istem trenutku še ne more biti odgovoren; odgovornost do njega morajo izpolnjevati starši, ne pa on sam, saj je še ni zmožen. Zame odgovornost pomeni svobodno ravnanje. Biti odgovoren pomeni biti zmožen, sposoben in pripravljen odgovarjati; vedno pa ne moremo v zakup vzeti vseh posledic lastnega delovanja. Človek lahko odgovarja le za tisto, kar ne presega njegovih umskih in fizičnih moči oz. zmožnosti; neodgovoren je v bistvu nezmožen.

Če odgovornost aktualiziram na današnji čas, lahko rečem, da se večinoma čutimo odgovorne samo za tisto, do česar čutimo simpatijo, za kar smo globlje zainteresirani. Podpiram Jonasovo opredelitev odgovornosti v pomenu, da smo vsemu zadolženi že z našo percepcijo, čeprav se

mi v praksi to ne zdi izvedljivo. Skratka, po mojem mnenju je odgovornost individualna, osebna; odgovarjam ali ne odgovarjam Jaz, in ker je tako, je tudi sankcija notranja: slaba vest, občutje krivde; v primeru odgovornega ravnanja pa gre za občutje zaslužnosti. Če je odgovornost razdeljena na dve osebi, je že mogoče izmikanje ali vsaj razpravljanje o tem, kaj je (ali ni) storila prva, kaj druga. Če je za določeno zadevo odgovornih več oseb (na to se nanaša tudi Jonasovo razmišljanje), pa po mojem mnenju obstaja velika možnost, da postane odgovornost anonimna; porazdeljena odgovornost je potencialno odpravljena odgovornost. Odgovornost občutim ali je ne občutim, sprejem ali ne sprejem, udejanim ali ne udejanim jaz sam. Tudi, če gre za tako imenovano kolektivno odgovornost, jo kaže razumeti in uresničevati samo tako: vsak zase nosi vso težo odgovornosti. Po mojem mnenju je kolektivna odgovornost mogoča le kot mozaik delčkov individualne osebne odgovornosti. Dejansko uresničevanje kolektivne odgovornosti je tako izredno težavno in s tem posledično tudi Jonasovo iskanje "načela odgovornosti, ki pripada vsem ljudem" (Kovač, 2002/ 2003) po mojem mnenju ni mogoče.

2.2.3.4.ETIKA ODGOVORNOSTI ZA NARAVO

Na prvem mestu je danes potrebno prebuditi v ljudeh ekološko zavest. Človek mora spoznati in priznati svojo najtesnejšo povezanost z naravo in življenjsko odvisnost od nje, od njenega bogastva, njenih zakonitosti in njenega ravnovesja. Človek je del narave, ki ga obdaja. Etično odgovornost do narave je mogoče graditi šele iz izhajanja iz fiziocentrizma (središčni pomen vse narave) ali kozmocentrizma (središčni pomen vsega sveta). K prebujanju ekološke zavesti spada zavest nevarnosti, ogroženosti, v katero nas je pahnilo neodgovorno ravnanje z naravo, v kateri smo se znašli zaradi onesnaževanja okolja, ropanja zemeljskega bogastva, rušenja ravnovesja v naravi, uničevanja življenja, brezobzirnega gospodarjenja. Večina ljudi namreč kljub temu še vedno živi v prepričanju, da enostranski, industrijsko- tehnični razvoj more v nedogled kvantitativno rasti in da more takšen razvoj človeku prinesiti vedno večjo zadovoljnost in srečo. Večina ljudi je naravnost omamljena od takšnih prepričanj. Želijo si samo vedno več imeti, biti vedno uspešnejši in vedno bolj zadovoljiti svoje resnične in namišljene, umetno spodbujene potrebe, naj se zgodi karkoli. Na drugi strani pa se le malokdo zaveda resnosti položaja. Govoriti in pisati o krizi je za prebujanje ekološke zavesti nujno potrebno. Potrebna je odkrita in vsestranska informacija. Na najrazličnejših področjih je treba začeti s prizadevanjem za novo razsvetljensko misel, kakor bi lahko imenovali prebujanje zavesti nevarnosti, ki nam v

ekološkem pogledu danes grozi od vseh strani. Nujno potrebna je ekološka zavest človeka, ki je naravnana k odgovornemu ravnanju z naravo ali kot pravi Jonas: "Odgovornost je kot dolžnost, priznana skrb za nekaj, kar zbuja zaskrbljenost, kolikor je ogroženo zaradi svoje ranljivosti" (Jonas v Grmič, 1994: 235). Za odgovornost za naravo si je treba prizadevati na vseh ravneh vzgojnega in sploh kulturnega delovanja v družbi. Kakovost življenja je v družbi odvisna od stopnje odgovornosti ljudi v njej, odvisna je od prebujenosti čuta za odgovornost.

Ekologija in njeni današnji problemi zahtevajo spremenjen odnos človeka do narave; takšen odnos pa je mogoč, če se spremeni dosedanja miselnost. Torej, potrebujemo etične norme, ki bodo ustrezno uravnavale našo dejavnost v pogledu kolikor zadeva naravo. Že G. Liedke je na začetku svojega razmišljanja o ekološki etiki postavil trditev: "Potrebujemo novo etiko" (Liedke v Grmič, 1994: 237). Dosedanje etike so se zanimale le za človeka, človekovo okolje, če ne gre za človeško družbo, pa je ostajalo zunaj področja, za katerega se je zanimala etika. Tako ni čudno, če je človek vedno bolj izgubljal čut za tisto, kar naj bi urejalo njegov odnos do narave, urejalo tako, da bi se vzdržal vsakega brezobzirnega nasilja nad njo in bi mu bil resnično v korist. Temeljne zahteve, po katerih naj bi se človek ravnal v svojem razmerju do narave, so spoštovanje do narave, razumnost in zmernost. Pomanjkanje čuta zanje je imelo za posledico, da je narava za človeka postala le objekt, ki ga obvlada in ga po mili volji uporablja, izkorišča in ropa, s tem pa tudi uničuje. Človek je iskal le trenutne koristi in hotel zadostiti svojim trenutnim potrebam (Grmič, 1994: 233- 238).

Izhodišče nove etike je sožitje človeka in narave; človeka in sveta, za njuno skupno življenje. Nova etika "je usodna, življenjska skupnost vseh stvari v svetu, posebej še vseh oblik življenja ali vseh živih bitij" (prav tam: 237). Na naravo ne smemo več gledati kot na objekt, nad katerim lahko gospodujemo in ga uporabljamo kot nekaj, kar nam je popolnoma podrejeno. V naravi naj bi videli subjekt, ki naj bi nas zato v našem odnosu do nje usmerjale podobne norme, kakor jih upoštevamo v okvirih humane etike v medsebojnih odnosih v človeški družbi. Temeljni pogoj za uresničevanje načel nove etike ali etike odgovornosti za naravo je pripravljenost na spremembo mišljenja v človekovem odnosu do narave, pripravljenost na odpoved vsemu, kar iskreni odgovornosti za naravo nasprotuje, čeprav morda ta odpoved trenutno pomeni izgubo nekih koristi. Ker nova etika ni nadrobno izdelana in nima točno določenih določil, je pomembno predvsem naše duhovno obnebjje, ki izhaja iz prebujene ekološke zavesti (prav tam: 237 -238).

Rešitev ekoloških problemov pa ni odvisna samo od spremenjene človekove miselnosti in spremenjenega odnosa posameznega človeka do narave. Problem ne zadeva samo individualnega človeka, temveč gre za etično vprašanje socialne razsežnosti, se pravi, da gre za etične probleme na družbenopolitičnem, kulturnem, gospodarskem področju, in sicer v svetovnem merilu. Šele, ko se bomo zavedali tega, lahko postanejo načela etične odgovornosti za naravo res učinkovita v ekologiji. Začeti moramo lokalno in nadaljevati globalno!

2.2.4. HERMANEVTIKA STRAHU

Da pride do etike odgovornosti, mora najprej priti do zaskrbljenosti oz. do hermanevtike strahu; "Zamisliti si možne katastrofe, je prva dolžnost neke etike odgovornosti. Samo tisti, ki si še upa zatrepetati, se bo lahko vedel kot odgovoren človek" (Jonas v predavanju prof. Greisch v Kovačič Peršin, 1998: 405). Danes bi morali biti za okolje zaskrbljeni, kar bi nas vodilo do streznitve in posledično do ugotovitve, da je znanost preteklost. Iz strahu bi morali poiskati pozitivno čustvo in misliti na prihodnje rodove (Kovač 2002/ 2003).

V temelju sodobne ekologije gre za velik strah za svet, ki izhaja predvsem iz treh tematskih sklopov: izčrpavanje naravnih virov, kopičenje industrijskih odpadkov, še zlasti jedrskih, in uničenje tradicionalnih kultur. Tu gre za dejanske in empirične strahove, ki se nanašajo na nevarnosti, katerih natančno resničnost in pomembnost še ne znamo točno predvidevati; npr. ozonska luknja, izginevanje amazonskega gozda, onesnaženost morij ipd. V skladu s tem, smo v vedno večjem strahu za ohranitev narave takšne, kakršna je oz. takšne, kakršna je bila, za prihodnje rodove in hkrati tudi za nas same. Na takšen način je Hans Jonas opisoval to, kar sam imenuje "hevrstika strahu" (Ferry, 1998: 100- 101).

Opozoriti je potrebno, da gre pri omenjeni temi za eno glavnih področij fundamentalne ekologije. Gre za to, da se zavemo neverjetnega razkoraka med šibkostjo naše vednosti in neverjetnim potencialom uničenja, s katerim razpolagamo. Jonas na tem mestu ne razmišlja o posamezni nevarnosti, temveč o samem razvoju tehnike nasploh. Tehnika razvija načine uničenja zemlje, kar pa je še toliko bolj zaskrbljujoče, če pomislimo na to, da nam vedno bolj uhaja iz rok. Še v 18. stoletju se je ohranjala neke vrste harmonija med našim znanjem in našo močjo, danes pa se je odnos obrnil. Ne samo, da posedujemo sredstva, s katerimi lahko uničimo

vsakršno življenje, ampak je povrh tega svet že tako kompleksen, da v večini ne moremo izmeriti posledic naših tehnoloških, ekonomskih in političnih odločitev. Od tod izhaja etična in celo teoretična funkcija strahu, ki postaja moralna dolžnost in hkrati spoznavno načelo (prav tam: 101).

Jonas se opira na moralno dolžnost, saj meni, da nimamo nikakršne pravice do najmanjšega popolnega tveganja, ki bi lahko ogrozilo že samo možnost človeškega življenja in drugih živih bitij. Na ta način prihaja v ekologijo celotna problematika skrbi za prihodnje rodove. Jonas trdi, da je strah navzoč že v prvotnem vprašanju, s katerim se začnemo vsa aktivna odgovornost; skrbi me, kaj bo, če jaz ne prevzamem odgovornosti. Ob tem pa še doda, da je naša odgovornost še toliko bolj nujna, ker je naše videnje o nepričakovanih posledicah naših dejanj izredno majhno. Tu bi nas Jonas rad prepričal, da gre za razliko od Hobbesa (egoizem- vojna vseh proti vsem) v sodobni ekologiji za "strah za drugega", predvsem za prihodnje rodove (prav tam: 101- 102). Vprašljivo pa je, kako razumemo pojem prihodnji rodovi; v večini se omejimo le na generacijo naših otrok in ne mislimo dlje v prihodnost. Tudi skrb za ohranjanje življenja nasploh je v večini mišljena ožje kot se zdi; predvsem mislimo na ohranjanje lastnega življenja in življenja svojih bližnjih. Po mojem mnenju lahko le razmišljamo o pravi okoljski etiki kot jo je zastavil Hans Jonas, saj smo po naravi preveč ego- in hkrati antropo- centrični, da bi jo lahko uresničili. Kljub temu pa verjamem, da se počasi že začnemo zavedati, kako pogubna prihodnost se nam bliža; torej, da tudi v realnosti vedno manj verjamemo utopijam Ernsta Blocha, ki so bile ena izmed tarč Jonasove kritike "Velika skušnjava, ki se je bomo dandanes morali naučiti znebiti, je dejansko utopično prepričanje, da je v prihodnosti vse mogoče" (Jonas v predavanju prof. Greisch v Kovačič Peršin, 1998: 405). Že sam naslov Jonasove knjige Princip odgovornosti je odgovor na Blochovo knjigo Princip upanja. Po Jonasovem mnenju utopična misel nujno vodi v pijanost ideologije, zato je potrebna streznitev. Za današnji čas je posebej problematična ideologija (tehničnega) napredka, ki se ji je treba odreči. Postati moramo ne samo tehnično napredni, temveč tudi etično, še pravi Jonas, ki je kritik utopij, sanj in ideologij.

3.KONCEPT TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Osrednja tema okoljevarstvenih skupin je postala ideja trajnostnega razvoja- sposobnost sedanje generacije "da zadovolji svoje sedanje potrebe, ne da bi prihodnjim generacijam onemogočila, da zadovolji njihove" (Giddens, 2000: 62). Vsekakor je v duhu etike varstva narave ta definicija vzpodbujajoča in zelo moralno naravnana, na drugi strani pa je lahko zelo zavajajoča, saj ne poznamo potreb bodočih generacij. Vsaka država si lahko trajnostni razvoj razlaga po svoje in ga prav na tak način tudi vključuje v svojo politiko. Države, v katerih ima koncept, da ekološki razvoj povezuje socialno demokracijo in ekološka prizadevanja, pomembno vlogo, so tudi najčistejše in najbolj zelene med vsemi industrijskimi državami (npr. Nizozemska). Tako je ekološki razvoj stvar posamezne nacionalne politike in ne sveta kot celote (Giddens, 2000).

Trajnostni razvoj je tako tesno povezan s konceptom trajnostnega ekosistema. Zavedati se moramo, da so ekosistemi dinamični; torej trajnostni tu ne pomeni dolgočasen in nespremenljiv. Trajnosten ekosistem mora biti "...dovolj odporen, da si opomore od nesreč in znova osvoji ves izgubljeni prostor" (Gonick in Outwater, 2001: 218). Trajnosten razvoj mora "omogočati zadovoljevanje sedanjih potreb in hkrati omogočati prihodnjim generacijam zadostitev njihovih potreb" (prav tam: 218). V preteklosti smo mislili, da bomo s pomočjo našega znanja našli rešitve za prihodnje rodove. Toda ali gre lahko to v neskončnost? Na neki točki se bomo morali soočiti z dejstvom, da smo le del biosfere, v kateri so na voljo omejene količine snovi in energije.

Ena najstarejših napovedi pogubljenja je esej Garretta Hardina iz leta 1968 z naslovom Tragedija pastirjev. V njem je avtor želel pokazati, da se tragediji ni mogoče izogniti:

"Predstavljajte si pašnik, kjer 10 samostojnih pastirjev pase vsak svojo čredo. Vsak pastir hoče povečati svoje bogastvo. Če pastir Janez svoji čredi doda eno kravo, imenuje to +1. Toda cena okolja za to dodatno kravo je razdeljena med vseh deset pastirjev, torej je Janezov strošek 1/10. Za Janeza vsaka nova krava pomeni dobiček. Rezultat nas ne preseneča: Janez si priskrbi toliko krav kot si jih le lahko... to storijo tudi drugi pastirji...dokler pašnik ni povsem popasen in se spremeni v puščavo. V tej zgodbi na koncu vsi izgubijo" (Gonick in Outwater, 2001: 212).

Skozi preprosto pastirsko zgodbo nam želi avtor pokazati, da goltamo skupne vire in se kratkovidno pehamo za dobičkom... ob tem je žalosten konec neizogiben!

Nič kaj vzpodbudno ni razmišljal niti Paul Ehrlich, ki je leta 1968 napisal knjigo Biološka bomba. V omenjenem delu Ehrlich opozarja na naraščanje števila prebivalcev našega planeta in sklepa, da nas čaka množično stradanje. Podobno razmišljanje najdemo tudi v knjigi Meje rasti (Meadows in drugi) iz leta 1972, kjer naraščanje prebivalstva, okoljske razmere in svetovna ekonomija kažejo na zgodnji propad zaradi onesnaževanja. V 80-ih je bil opisan učinek tople grede... predvideno je bilo tanjšanje ozona itd. (prav tam: 213).

Najprej priznajmo: vsi ti pesimisti imajo morebiti prav. V naravi je veliko primerov populacij, ki so propadle. Vendar pa ne glede na to, le ne smemo biti preveč črnogledi in sedeti le križem rok ter čakati na usodni dan. Vzemimo Tragedijo pastirjev; napaka je v tem, da se Hardinovi pastirji nikoli niso pogovarjali med seboj, obstajalo ni nikakršno upravljanje skupne zemlje, torej nimajo pojma o skupnih dobrinah, nobene vizije prihodnosti. V resnici je mnogo tradicionalnih družb ohranjalo skupne vire sto, celo tisoč let. Skupna lastnina je nadzorovana s strani sveta starejših in medsebojno rivalstvo je omejeno z običaji in vero.

Industrializirani svet ima različno zgodovino. V vzhodni Evropi, kjer je komunistična ideologija pospeševala industrijski razvoj za vsako ceno, je naravno okolje utrpelo gromozansko škodo. Na Zahodu, kjer vlade posvečajo večjo pozornost različnim interesom, imajo velike narodne parke in naravovarstvene predpise o onesnaževanju, paši in drugem. Problem pa nastane, ker v svetovnem merilu ni države, družbe ali organizacije, ki bi bila lastnik oceana ali ozračja, zato njihovo varovanje ni preprosto. Posledično nihče ni neposredno odgovoren za ekološka tveganja in katastrofe. Kljub temu so se države družile, da bi prepovedale uporabo ozonu škodljivih freonov in oblikovale predpise za izkoriščanje morja. Kako se ti mednarodno sprejeti ukrepi dejansko izvajajo, pa je povsem druga in drugačna zgodba. Ob tem se lahko ponovno vprašamo: Je trajnostni razvoj sploh mogoč? Je to uresničljiv koncept ali le utopija?

3.1.KAKO SE JE VSE SKUPAJ SPLOH ZAČELO?

V zadnjih dveh desetletjih je postala skrb za varstvo okolja pomembna življenjska kategorija. Ustava Republike Slovenije kot najvišji državni akt, ki vzpostavlja osnovne politične in gospodarske ureditve, namenja varstvu okolja pomembno mesto. Po 72. členu Ustave RS ima namreč v skladu z zakonom vsakdo pravico do zdravega življenjskega okolja (Ustava RS, 1991, 72. člen; http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava_rs.html, 3.2.2005).

Zaradi rasti svetovnega prebivalstva in še hitreje rasti gospodarstva se tudi pritiski na okolje in naravne vire nevarno povečujejo: "Med leti 1950 in 2000 se je število svetovnega prebivalstva povečalo od 2, 5 milijarde na več kot 6 milijard oz. za skoraj 2, 5 krat... Petina človeštva danes živi v revščini in materialnem pomanjkanju" (Brown v Plut, 2004: 7), "1, 2 milijarde ljudi nima dostopa do čiste vode, 1, 6 milijarde je nepismena, 2 milijardi nimata v domovini električnega toka" (Brown, Flavin v Plut, 2004: 14). Dejstvo je, da se je v zadnjih desetletjih sposobnost Zemlje, da ohranja človekovo in drugo življenje znatno zmanjšala: "Samo v minulih treh desetletjih se je gozdni pokrov Zemlje skrčil od 35 na manj kot 24% in tudi, če prištejemo vsa travnata območja, je obseg puščav in skalovja že presegel skupno prostorsko razsežnost žive narave" (Lah, 2004: 6). Onesnaženje zraka, tal, voda,... je postalo resna in trajna grožnja zdravju ljudi in drugih vrst. Človeštvo s svojo dejavnostjo povzroča emisije mnogih tudi strupenih snovi v zrak, tla in vode, posledično pa mnogi ljudje zato ostajajo brez zdrave pitne vode, vsak peti človek pa nima dovolj hrane, ki bi mu omogočala aktivno delovno življenje (Plut, 2004).

Zemlja ima svoje meje, ki jih ni mogoče raztezati v neskončnost, niti z najboljšo tehnologijo. Zato je nujna postopna uveljavitev procesov trajnostnega razvoja na mednarodnem nivoju. Mednarodni konsenz je bil prvič na zelo visokem nivoju dosežen na Konferenci združenih narodov o okolju in razvoju v Riu de Janeiru v Braziliji, leta 1992, kjer se je zbralo največ voditeljev držav v zgodovini nasploh. Na tem izredno pomembnem srečanju je bil sprejet program aktivnosti s strani 179 držav članic Združenih narodov imenovan Agenda 21. Agenda 21 govori o trajnostnem razvoju in ugotavlja, da imajo številni globalni problemi onesnaženosti okolja in njihove rešitve svoje izvore na lokalni ravni. Zato je sodelovanje in koordinacija lokalnih oblasti ključnega pomena za uresničevanje ciljev iz tega dokumenta. Agenda 21 je

planetarni program trajnostnega razvoja, katerega namen je preprečiti rušenje ravnovesja med posameznimi pokrajinskimi elementi zaradi čedalje večjih antropogenih obremenitev. Dosedanji razvojni modeli so bili ozko tržno usmerjeni in niso upoštevali okoljskih posledic gospodarskega razvoja "Agenda 21 pa stroške okolja in izčrpavanja naravnih virov celovito vključuje v gospodarsko načrtovanje"

(http://www.ff.uni-lj.si/geo/Publikacije/Dela/files/Dela_18/42%20sterbenk%20pavsek.pdf,

31.1.2005).

Temelji za proces v Riu so bili položeni že leta 1972, ko so se predstavniki 113 držav zbrali na Konferenci o človekovem okolju v Stockholmu, ki je bila prvo svetovno srečanje o okolju. Leta 1983 so pri Združenih narodih ustanovili Svetovno komisijo za okolje in razvoj. Štiri leta kasneje (1987) je komisija v poročilu z naslovom Naša skupna prihodnost opozorila na vedno večjo ogroženost našega planeta zaradi vedno hujše revščine, degradacije okolja, bolezni in onesnaževanja. Brundtlandova komisija, ki so jo imenovali po njeni predsednici, je pozvala k novemu obdobju ekološko zdravega gospodarskega razvoja. Komisija je bila mnenja, da je človeštvo sposobno doseči trajnostni razvoj, to je "zadovoljiti potrebe v sedanjosti, ne da bi pri tem ogrozilo možnosti prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb" (Keating, 1995: 7). Komisija je poudarila, da so v času, ko človeštvu grozi nevarnost samouničenja, potrebne nove metode globalnega usklajenega in partnerskega razvoja, pri čemer zaščita okolja ne pomeni omejevanja razvoja, ampak je eden njegovih ključnih nosilcev. S to trditvijo je komisija skušala opozoriti na zmotno prepričane tistih držav, ki so bile prepričane, da se lahko skrb za okolje prične uresničevati šele ob dosegu visoke stopnje gospodarskega napredka.

Pet let kasneje so udeleženci Konference v Riu podprli prizadevanja svetovne skupnosti, da bi se lotila uveljavljanja načel trajnostnega razvoja. Postalo je jasno: "...da so tako bogati kot revni izpostavljeni tveganjem, ki jih povzroča degradacija okolja, in da si morajo razdeliti odgovornost pri preusmerjanju Zemlje na varnejšo, bolj humano in bolj trajnostno pot" (F.Strong, 1995: 6).

3.2. TERMINOLOGIJA (DEFINICIJE) TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Kot sem omenila, je definicija trajnostnega razvoja zelo težko določljiva, saj ne poznamo potreb prihodnjih generacij, prav tako pa ne vemo, kako bo na uporabo naravnih virov vplival tehnološki razvoj. Tako ni čudno, da: "...poznamo vsaj 40 različnih opisov tega pojma" (Giddens, 2000: 63). Za lažje razumevanje se bom kljub temu v nadaljevanju vseeno osredotočila na najvidnejše opredelitve pojma trajnostni razvoj. Opisala sem že definicijo trajnostnega razvoja, ki jo je podala Brundtlandova komisija v poročilu Naša skupna prihodnost, ker pa takšna definicija pove sicer vse, a hkrati nič, so jo v krogu IUNC (Mednarodna, sedaj Svetovna zveza za ohranitev narave), WWF (Vsesvetovni sklad za naravo) in UNEP (Program Združenih narodov za okolje) dopolnili v dokumentu Skrb za Zemljo: strategija za življenje po načelu trajnosti iz leta 1991: "Trajnostni razvoj je težnja po izboljšanju življenja tako, da bomo živeli v okviru nosilnih zmogljivosti podpornih ekosistemov... Temelj trajnostnega življenja je etika, ki temelji na medsebojnem spoštovanju, skrbi za drugega in za Zemljo. Razvoj ne sme prizadeti drugih skupin ali kasnejših generacij niti ne sme ogroziti obstoja drugih vrst" (povzetek dokumenta Skrb za Zemljo: strategija za življenje po načelu trajnosti V: zborniku Človek in njegovo okolje: celostno razumevanje okolja- izziv na pragu tretjega tisočletja, 1994: 249). V uporabi je zares ogromno število opredelitev trajnostnega razvoja, vendar sta ti dve največkrat omenjeni in v širši uporabi.

Daly je opozoril na nedoslednost pri uporabi pojmov trajnostni razvoj in trajnostna rast, ki se mnogokrat uporabljata kot sinonima. Avtor želi pokazati, da med njima obstaja velika epistemološka pa tudi vsebinska razlika. Rast pomeni kvantitativno povečanje na fizikalni lestvici, razvoj pa kvalitativno izboljšanje in razširitev potencialov. Glede na to, da je človeška ekonomija subsystem končnega globalnega sistema, ki kvantitativno ne raste (lahko pa se kvalitativno razvija), je jasno, da rast ekonomije ne more biti trajna skozi daljše časovno obdobje. Pojem trajnostna rast bi moral biti zato po Dalyju zavrnjen kot bistroumni nesmisel (Daly, 1996: 2).

V slovenskem jeziku pa se pojavi še en problem in sicer kako pravilno in dosledno prevesti angleški izraz "sustainable development". Poudariti je potrebno, da se v slovenski literaturi uporabljajo različni prevodi, npr. trajnostni razvoj, znosen razvoj, še sprejemljiv razvoj, sonaraven razvoj, ekorazvoj, okoljsko zdrav razvoj, uravnotežen razvoj ipd.. Avguštin Lah se

za primer v delu Okoljski pojavi in pojmi: okoljsko izrazje v slovenskem in tujih jezikih z vsebinskimi pojasnili, osredotoči na termin "sonaravni trajnostni razvoj". Opiše ga kot:

"Uravnotežen sonaravni razvoj z ustreznimi proizvodnimi in storitvenimi dejavnostmi, ki hkrati omogočajo ohranitev ekosistemsko stabilne in biotično raznovrstne narave, izboljšanje človekovega okolja, krepitev ljudskih in materialnih ustvarjalnih zmogljivosti ter zagotovitev primerne blaginje prebivalstva in skupnosti, kar vse naj bo materialna in kulturna dediščina tudi za zanamce. Takšna vizija okoljske, gospodarske in socialne usklajenosti je vodilo za vse dejavnosti in ljudi, da prispevajo k razvoju skupnosti in obče blaginje, kar zagotavlja možnost za ugodne življenjske razmere tudi v prihodnje. Ekonomska teorija označuje strategijo trajnostnega ohranjanja narave tudi kot ekološko trajnost oz. kot ekosistemsko odpornost, ki omogoča, da se v primerih kratkotrajnih zunanjih šokov narava sama obnavlja" (Lah, 2002: 176).

Halina Hłuszyk in Alina Stankiewicz pa v Slovarju ekologije opredelita termin "ekološki razvoj, zmeren razvoj in uravnotežen razvoj" kot:

"...vsa dejavnost, katere namen je tak razvoj sveta, ki bi omogočil trajen obstoj narave in človeka v njej. Ekološki razvoj določa pravila ravnanja za ohranitev čiste vode, zraka in tal ter biotske raznovrstnosti in raznolikosti na ravni vrst, genetike in ekosistemov. Cilj ekološkega razvoja je ohranitev obstoječih populacij posameznih vrst, njihovega genetskega vložka in raznolikosti ekosistemov. V gospodarstvu označuje ekološki razvoj tako proizvodnjo, ki uporablja čim manjše količine neobnovljivih zalog (energije in surovin). Proizvodni izdelki naj bi bili trajni, vrednostni in bi morali zadovoljevati resnične potrebe človeka. Ekološki razvoj ne zahteva zmanjšanja gospodarskega razvoja, ampak predlaga optimizacijo gospodarstva na tak način, da bi bile naravne zaloge kolikor mogoče zavarovane, izdelki pa bi bili kakovostni. Cilj ekološkega razvoja je torej izboljšanje človekovih življenjskih razmer, ne da bi to povzročilo degradacijo okolja" (Hłuszyk in Stankiewicz, 1998: 46).

Po prebiranju literature, lahko rečem, da se je v slovenskem prostoru v splošnem najbolj "prijel" termin "trajnostni razvoj", pri čemer je potrebno razlikovati pomen trajnostnega razvoja, ki ga uporablja naravoslovna znanost, od pomena, ki ga zajema literatura z mednarodno razvojnimi vprašanji. V najširšem smislu uporaba izraza trajnostni razvoj skuša določiti proces, ki bi vodil k boljšemu svetu in k boljši poti razvoja.

Izraz trajnostni razvoj je zelo širok koncept, saj skuša pod svoje okrilje zajeti celotno družbo, naravno okolje, vsa živa bitja in neživi svet, prihodnje generacije,... Nesoglasij in napačnih razlag (Katere so sploh napačne? In katere pravilne?) o trajnostnem razvoju je zato veliko. Ob tem se nam začno postavljati vprašanja: Kaj trajnostni razvoj v resnici sploh pomeni? Je to realnost ali utopija? Kako preseči splošnost in trajnostni razvoj vključiti v prakso? Kako vedeti, da se usmerjamo k trajnostnemu svetu? Mnogi ob takšnih in podobnih vprašanjih obupajo in trajnostni razvoj označijo kot "dvoumen, nekoristen in slabo opredeljen, da ni podkrepjen s konkretno teorijo ter da ljudem pomeni vse mogoče" (Trzyna, 1992:16). Je tako trajnostni razvoj res "program", ki nas bo rešil iz ekološke krize ali je to le koncept, proizvod sodobne znanosti in v tem pomenu le prazna utopija k kateri strmimo? Na tem mestu se strinjam z Anthonyjem Giddensom, ki pravi, da je trajnostni razvoj: "...prej vodilno načelo kot pa natančna formula" (Giddens, 2000: 63). Tudi David Munro trdi, da ljudje pogosto zgrešijo bistvo. Trajnost po njegovem mnenju ni določen cilj, je "neprekinjen ali ponavljajoč proces, skozi katerega se kopičijo, ocenjujejo in praktično uporabljajo izkušnje kompleksnega sistema" (Trzyna, 1992:16).

3.3.NAČELA TRAJNOSTNEGA ŽIVLJENJA

V nadaljevanju naloge se bom osredotočila na podrobnejši opis načel trajnostnega življenja in trajnostnega razvoja. Načela trajnostnega razvoja in trajnostnega življenja so nazorno podana v že omenjenem dokumentu- Skrb za Zemljo: strategija za življenje po načelu trajnosti (povzetek dokumenta Skrb za Zemljo: strategija za življenje po načelu trajnosti V: zborniku Človek in njegovo okolje: celostno razumevanje okolja- izziv na pragu tretjega tisočletja, 1994: 249-257).

a) Spoštovati in skrbeti za občestvo življenja. Koristi in stroški rabe virov in ohranjanja okolja bi morali biti pošteno razdeljeni med različnimi skupnostmi, med revnimi in bogatimi, med našo generacijo in onimi, ki bodo prišle za nami. Vse življenje na Zemlji, skupaj s tlemi, vodo in zrakom je velik, med seboj odvisen sistem- biosfera. Motnje enega sestavnega dela tako vplivajo na celoto. Naše preživetje je odvisno od rabe drugih vrst, vendar je stvar etike in tudi praktičnosti, da zagotovimo njihovo preživetje in varujemo njihove habitate.

b) Izboljšati kakovost človeškega življenja. Cilj razvoja je izboljšati kakovost človeškega življenja. Razvoj naj bi ljudem omogočil, da polno razvijemo svoje potenciale in živimo dostojanstveno ter polno. Gospodarska rast je del razvoja, vendar ne more biti cilj sama po sebi; ne more se nadaljevati neomejeno. V deželah z nižjim dohodkom je ekonomska rast nujno potrebna, da bi izboljšala kakovost življenja. V deželah z višjim dohodkom, pa je treba zmanjšati porabo virov, energije in negativne učinke na okolje ter hkrati vsem zagotavljati sprejemljivo kakovost življenja. Raven zdravstvene oskrbe je treba v svetovnem merilu zvišati, še posebej v deželah z nižjim dohodkom, da bi zmanjšali število smrti zaradi okužb in podhranjenosti. Neoporečna voda je tu osnovnega pomena- v nekaterih deželah se več kot polovica bolezni prenaša z okuženo vodo. Ob vsem tem pa ne smemo pozabiti na zelo pomemben razvojni cilj- to je splošna izobrazba.

c) Ohraniti vitalnost in pestrost Zemlje. Napredek mora biti zasnovan na ohranjanju: varovati mora zgradbo, delovanje in pestrost svetovnih naravnih sistemov, od katerih je naša vrsta odvisna. Da bi to dosegli, moramo ohranjati sisteme, ki omogočajo življenje, ohranjati biološko pestrost in zagotoviti, da je raba obnovljivih virov trajnostna (raba je trajnostna, če ne preseže obnovitvene sposobnosti vira).

č) Zmanjšati izčrpavanje neobnovljivih virov. Izčrpavanje neobnovljivih virov kot so rude, premog, nafta, plin, mora biti kar najbolj zmanjšano. Čeprav teh virov ni mogoče uporabljati po načelu trajnosti, je čas njihove razpoložljivosti mogoče podaljšati, na primer z reciklažo, z manjšo porabo vira za proizvodnjo določenega izdelka ali s preusmeritvijo na obnovljive vire, kjer je to mogoče. Taki ukrepi so nujno potrebni, če naj bi Zemlja v prihodnje preživljala dodatne milijarde ljudi in vsakomur omogočila spodobno kakovost življenja.

d) Ostati v mejah nosilne zmogljivosti Zemlje. Nosilna zmogljivost zemeljskih ekosistemov ima določene meje, kadar gre za vplive, ki jih ti ekosistemi lahko vzdrže brez nevarnega poslabšanja. Meje so od regije do regije različne, vplivi pa so odvisni od števila ljudi in od količine hrane, vode, energije ter surovin, ki jih posameznik porabi in potrači. Usmeritve, ki vzpostavljajo ravnotežje med številom ljudi, načinom njihovega življenja in med nosilnimi zmogljivostmi Zemlje, morajo biti dopolnjene s tehnologijami, ki pospešujejo te zmogljivosti s skrbnim gospodarjenjem.

e) Spremeniti osebni odnos in ravnanje. Če želimo sprejeti etiko življenja po načelu trajnosti, moramo ponovno preveriti svoje vrednote in spremeniti svoje vedenje. Družba mora pospeševati vrednote, ki podpirajo etično ravnanje, in zavirati tiste, ki se ne ujemajo s trajnostnim načinom življenja. Da bi na splošno razumeli potrebne ukrepe, je nujno posredovati informacije s formalnim in neformalnim izobraževanjem. V vseh deželah bi bilo potrebno pripraviti načrte, kako ljudi motivirati, vzgojiti in izobraziti ter opremiti za trajnostno življenje. Pri izvajanju teh načrtov bi lahko pomagala vsa sredstva obveščanja.

f) Usposobiti skupnosti, da bodo same skrbele za svoje okolje. Občine in krajevne skupnosti predstavljajo najbolj primerne poti, po katerih ljudje lahko izražamo svoje interese in ukrepamo, da bi ustvarili varno zasnovano trajnostno družbo. Vendar za ukrepanje take skupnosti potrebujejo oblast, moč in znanje. Ljudje, ki se v lastnih skupnostih organizirajo, da bi delali za trajnost, so lahko učinkovita sila ne glede na to, ali je njihova skupnost bogata, revna, mestna, predmestna ali podeželska.

g) Ustaviti državni okvir za povezovanje razvoja in ohranjanja. Vse družbe potrebujejo temelj informacij in znanja, okvir zakonodaje in ustanov ter skladno ekonomsko in socialno politiko, če žele napredovati racionalno. Nacionalni program za dosego trajnosti bi moral vključevati vse interese in si prizadevati, da probleme spozna in prepreči, še preden se pojavijo: mora biti prilagodljiv, skladno z izkušnjami in novimi potrebami.

h) Ustvariti povezavo v svetovnem merilu. Trajnost v svetovnem merilu bo odvisna od trdne povezave med vsemi deželami. Ker pa so stopnje razvitosti na svetu neenake, je treba deželam z nižjim dohodkom pomagati, da se bodo razvijale trajnostno in varovale svoje okolje. Svetovne vire in tiste, ki si jih človeštvo deli, zlasti atmosfero, oceane in ekosisteme, je mogoče upravljati le s skupnimi cilji in s skupnim reševanjem problemov. Etika skrbi enako velja na mednarodni, državni ali posameznikovi ravni. Noben narod ni samozadosten. Vsi bodo imeli koristi od trajnosti v svetovnem merilu in vsi bodo ogroženi, če trajnosti ne bomo dosegli. Svetovna povezanost zahteva od vsake države, da sprejme odgovornost in ukrepa, kolikor ji dovoljujejo sredstva. Taka zveza bo tudi potrebovala ustrezno financirane mednarodne ustanove- vladne in nevladne.

4. POJEM ZNANOSTI

V pričujočem in nadaljnih poglavjih se bom osredotočila na današnjo družbo, ki je prepletena z znanostjo in posledično s tveganji. V okviru tega bom ugotavljala ali sta trajnostni razvoj in današnja družba združljiva ali ne.

Moderna znanost se pojavlja kot dedinja neprekinjene verige različnih kognitivnih oblik znanja, ki segajo daleč v zgodovino človeštva, za danes pa velja, da si življenje brez znanosti sploh ne moremo več predstavljati ali kot pravi Franc Mali: "Družbena moč sodobne znanosti je vse večja. Skorajda si ne moremo predstavljati nobenega pojava v današnjem svetu, ki ne bi bil tako ali drugače povezan z znanostjo" (Mali, 2002: 6). Eno bolj prisotnih videnj prihodnosti je (za)upanje v tehnologijo in znanost, ki sta pomembni komponenti naše dominantne družbene paradigme. Tako zaupanje v tehnologijo in znanost kot tudi človeška sposobnost manipulirati z naravo, vplivata na oblikovanje različnih pristopov k ekološki problematiki. Zaupanje v tehnologijo je nadomestilo druge vrednote. Mnogi narodi so na slepo privzeli zaupanje v znanost kot zdravilo za vse okoljske probleme. Znanstveno rešitev problema vidijo kot najboljšo možnost, čeprav v resnici na mnoga vprašanja ni absolutnih znanstvenih odgovorov. V vnemi znanstvenega izboljšanja sveta je bilo namreč narejene že kar nekaj škode (Smith, 1995). Ob tem se moramo zavedati, da splošno sprejetega merila razvoja z vidika trajnosti ni. "Danes se pred znanost, v povezavi s tehnološkim razvojem, postavlja cela vrsta novih izzivov, ki zahtevajo vrednostne spremembe v obnašanjih in delovanjih raziskovalcev in vseh drugih družbenih akterjev, ki vstopajo v globalno areno znanosti" (prav tam: 7).

Hitri razvoj znanosti s seboj prinaša tudi tveganja. Človek, ki je skozi svojo novodobno zgodovino manipuliral z naravo, je končno tudi sam postal predmet te manipulacije (primer sodobne genetike). Tveganja, ki jih prinaša razvoj znanosti in tehnike, vedno bolj zanimajo tudi širšo javnost, tako da se lahko posledično upravičeno začnemo spraševati, do kod je javnost pripravljena sprejemati ta tveganja.

4.1.NASTANEK MODERNE (oz. novoveške) ZNANOSTI

Pred moderno znanostjo govorimo o klasičnem pojmu znanosti, kjer je ključen "logos". V antiki je bil koncept znanosti kot episteme (episteme kot zanesljivo oz. dokazano vedenje) najprej antropološko in ontološko zasnovan. Pojem znanosti se je najprej vezal na človekovo držo-habitus. Naloga vednosti je bila, da odkrije Resnico. Antično- grški kozmos je bil vrednotno-etično razumljen; etika in ontologija sta sovpadali. Aristotel je trdil, da vse znanje teži k dobremu, najvišje dobro pa je čista forma, čisto mišljenje, dovršenost, popolnost. Poznavanje najvišjega dobrega je tudi skrajni cilj znanosti. Tehne pa je Platon pripisoval celo inherentno negativne vrednotno- moralne značilnosti. Tehne lahko pomaga, da postane človek spretnejši, pametnejši in bolj prekanjen, nikakor pa po Platonu ne more pomagati, da bi postal modrejši (Hribar, 2000).

Pri Platonovem razlikovanju "ideje" in "pojava" lahko iščemo temelje diference med dokaznim vedenjem (episteme) in mnenjem (doxa), Aristotelu pa "pripada zasluga dokončne vsebinske utemeljitve pojma znanosti, ki je ohranil moč vse do nastanka moderne naravoslovne eksperimentalne znanosti" (Mali, 2002: 17). Moderna znanost se je razvila šele, ko se je osvobodila religioznih, magijskih in mističnih spon srednjega veka; sledila je nova naravoslovno mehanicistična in na empiričnih dejstvih temelječa paradigma.

Pojem znanosti je prvi uporabil britanski filozof William Whewell in sicer po tem, ko se je z modernim raziskovanjem ukvarjal že najmanj dvesto let. Uporabo tega pojma je predlagal leta 1833 za praktično raziskovalno dejavnost; Newtona imamo za očeta moderne znanosti (prav tam: 12).

Na drugi strani imamo sociologe znanosti, za katere so pri nastanku znanosti najpomembnejši epistemološki temelji, pozornost pa so prvenstveno usmerili k spoznavnoteoretskim vprašanjem moderne znanosti. Začetek novoveške znanosti povezujejo z združitvijo treh spoznavnoteoretskih načel: kategorije naravnega (družbenega) zakona- odkrivanje naravnih zakonitosti; kategorije eksperimenta (odkrivanje naravnih zakonitosti po poti eksperimenta) in kategorija napredka v znanosti (prav tam: 12).

5.ZNANOST NA ZAČETKU 21. STOLETJA

Eden največjih izzivov znanosti na začetku 21. stoletja je njena večja usmerjenost v aplikacijo (praktičnost). O tem novem izzivu pišejo predvsem Michael Gibbons, Helga Nowotny in Peter Scott, ki so v presledku sedmih let napisali dve temeljni deli na omenjeno temo. Ključno je razlikovanje med dvema načinoma produkcije znanstvenega vedenja, t.j. klasičnega (Mode 1) in sodobnega (Mode 2), pri čemer so izpostavljeni naslednji temeljni kriteriji raziskovanja: kako se ustvarja znanstveno vedenje; katere so kontekstualne predpostavke ustvarjanja znanstvenega vedenja; kakšen je organizacijski okvir ustvarjanja znanstvenega vedenja; kakšen sistem nagrajevanja in pridobivanja ugleda v znanosti obstaja; kakšni so mehanizmi kontrole (ocenjevanja) kakovosti znanstvenega vedenja. V nasprotju s klasičnim načinom produkcije (Mode 1), ki izhaja iz newtonovske paradigme znanosti, nov način produkcije (Mode 2) formulira in rešuje probleme v okviru t.i. konteksta aplikacije, interdisciplinarnosti, kognitivne in družbene heterogenosti, organizacijske heterarhičnosti, eksterne in interne nadzora kakovosti, družbene odgovornosti in reflektivnosti. V okviru sodobnih inovacijskih procesov prenos temeljnih znanstvenih spoznanj v prakso ne temelji več samo na tehnoloških merilih v ožjem pomenu besede, temveč upošteva celotni kompleks družbenih, ekonomskih in ekoloških razmer razvoja. Znanost se ne pojavlja samo na vstopni fazi (inovacija) temveč je prisotna skozi celoten razvojni proces (Gibbons, Limoges, Nowotny, Schwartzman, Scott, Trow, 1995).

5.1. IZGUBA PRIMATSTVA ZNANSTVENEGA VEDENJA

Za obdobje moderne je bila značilna: "Visoka stopnja zaupanja v sposobnost (moč) znanosti oz. racionalne analize in na tej temelječe argumentativne racionalnosti" (Kos, 1998: 34); današnja družba (postmoderna) pa je: "...povezana s padanjem zaupanja v to, da bosta znanost in tehnologija rešili vse probleme človeštva. Presenetljivo je padajoča kredibilnost ekspertnih sistemov najmočnejša prav v tehnološko najbolj razvitih družbah... nedvomno je takšen znak prisoten že tudi pri nas" (prav tam: 34). Časi vsemogočnosti znanosti torej počasi minevajo ali kot pravi Tine Hribar v delu Teorija znanosti in organizacija raziskovanja: "Z znanostjo se dogaja nekaj, kar ni v njeni moči. In morda je prav to tisti bistveni premik postmoderne položaja znanosti. Zgubljena je vera v vsemogočnost znanosti. Vse jasneje se kaže, da znanost ne obvladuje sveta. Da ga ne bo nikoli mogla obvladovati" (Hribar, 1991: 178). Vse več ljudi

ne verjame več slepo znanstvenikom in njihovim novim tehnološkimi dosežkom, vse več je dvomov v absolutno resničnost in pravilnost tega kar nam podaja znanost: "V znanstvenotehnološko razvitih državah imamo že vrsto let opraviti s krizo zaupanja v znanstvenike" (Kirn, 1999: 944); žal pa je na drugi strani še vedno veliko tudi tistih (ponavadi so to ljudje na vodilnih položajih, z veliko politično močjo), ki inovacije znanosti podpirajo, slepo verjamejo vanje in se ne ozirajo na negativne ekološke posledice, kaj šele, da bi mislili na prihodnje rodove. Takšni ljudje premnogokrat določajo in usmerjajo naša življenja, in če bomo stali le križem rok, nas bo to po mojem mnenju kmalu vodilo v pogubo. Še preden bo prepozno se moramo začeti zavedati možne ekološke katastrofe in jo, dokler je za to še kaj možnosti, preprečiti.

V ospredje vedno bolj prihaja družbena odgovornost znanstvenikov. Delovanje raziskovalcev še nedavno ni pritegnilo večje pozornosti širšega družbenega okolja, v zadnjih dveh desetletjih pa zaradi potencialnih družbenih in ekoloških nevarnosti, ki jih vsebuje znanstveno- tehnološki sodobni razvoj, prihaja vedno bolj v ospredje in središče javnega zanimanja. Helga Nowotny s sodelavci povezuje pojem družbene odgovornosti znanosti s klasičnim pojmom agore (javni prostor). "(Post)moderna pojem agore sooblikujejo različni družbeni akterji, ki nastopajo kot javnost z visoko artikulirano zavestjo o prednostih in slabostih razvoja sodobne znanosti in tehnologije" (Mali, 2002: 68). Tako se znanstveniki znotraj agore srečujejo z raznovrstno publiko, pluralnimi institucijami, množičnimi mediji, kompleksnimi birokratskimi in administrativnimi strukturami, ipd. znanstveniki morajo razviti povsem nove vrste veščin, če želijo uspeti: pisanje predlogov raziskovalnih in razvojnih projektov, obračanje na javnost,...

Vzpodbudno je, da znanost izgublja na absolutnem primatstvu vedenja, da se morajo znanstveniki znova in znova dokazovati in se boriti za naklonjenost tako znanosti kot tudi javnosti; na drugi strani se ravno s takšnim načinom odpirajo nove težave- v tiskih projektih je še težje določiti kdo je odgovoren za negativne skrite ali pa direktne posledice, pojavlja se še več goljufij v znanosti, ki jih ni mogoče odkriti, na žalost se tudi Matejevemu efektu ne moremo izogniti, itd.. Pri Matejevem efektu gre za pojav kumulativnih prednosti v znanosti- ugled v znanosti prekomerno narašča neodvisno od doseženih rezultatov. V sociološki literaturi je problem kumulativnih prednosti prvi raziskoval Robert Merton. Problem Matejevega efekta po Mertonu pomeni, da: "Znanstveniki z velikim ugledom dobijo nesorazmerno večji ugled za znanstveni dosežek, razmeroma manj znani znanstveniki pa imajo nesorazmerno manjši ugled za znanstveni dosežek enake veljave" (Mali, 2002: 118). Omenjeni vzorec je dobil ime po

evangeliju po Mateju: "Vsakemu, ki ima, se bo dalo in bo imel obilo, tistemu pa, ki nima, se bo vzelo še to, kar ima" (Sveto pismo stare in nove zaveze, 1992: 1079 v Mali, 2002: 118). Matejev učinek v znanosti torej govori o tem, da znanstveniki, ki že imajo ugled (še posebej, ko gre za soavtorstva in multipla odkritja v znanosti) vedno dobijo več, četudi ne vložijo nič večji ali celo manjši napor kot znanstveniki z manjšim ugledom. Prispevki znanstvenikov z velikim ugledom bodo prej sprejeti in nagrajeni kot prispevki neznanih znanstvenikov. Na tem mestu je potrebno opozoriti, da so poznejše empirične študije Mertonovo ugotovitev potrdile le delno, niso pa je mogle niti v celoti zavreči.

Ali smo tako potem na boljšem ali na slabšem? Kakor se vzame in odvisno s katerega zornega kota gledamo, vsekakor pa, po mojem mnenju, še vedno daleč od boljše prihodnosti in uresničitve trajnostnega razvoja.

5.1.1.KRIZA ZAUPANJA

Trajnostni razvoj naj bi bil v največji meri sposoben preprečevati in upravljati s tveganji. To pa zahteva spremembo v dosedanjem razmerju med znanstveno- tehnološkim razvojem in družbo. Pred drugo svetovno vojno so odločitve o inovacijah sprejemali predvsem posamezniki ali podjetja z minimalnim vmešavanjem vlade v obliki regulacij. Pri tem se moramo zavedati, da upravljanje s tveganji v smislu popolnega obvladovanja, izločevanja in preprečevanja tveganja, že takrat niti danes, ni mogoče, "Nerealno je zahtevati ničelno tveganje" (Kirn, 1999: 944). Možno je le izločanje določenih tveganj ter kontroliranje oz. zmanjšanje drugih tveganj. Upravljanje s tveganji pogosto nujno vključuje komunikacijo z javnostjo, ki se vedno pogosteje razhaja s stroko ali kot ugotavlja Mali: "Zavedam se, da ob vse večjih tveganjih, ki jih nosi današnji znanstveni in tehnološki razvoj, hkrati pa ob majhnem poznavanju notranjih družbenih zakonitostih razvoja znanosti, zaupanje širše javnosti v sistem znanosti kvečjemu upada, ne pa narašča" (Mali, 2002: 8).

Durant ugotavlja, "da obdobje 1945- 65 predstavlja višek spoštovanja znanstvenih ekspertov v očeh javnosti" (Durant v Kirn, 1999: 945). Pa je zaupanje nujno za upravljanje s tveganjem in če ni, kako se s tveganjem lahko upravlja v odsotnosti zaupanja? Nezaupanje ima lahko različne izvore. V Veliki Britaniji je izvor nezaupanja v vladne okoljske regulacije prisotno, ker

je večina inšpektorjev v teh organih некоč delala v industriji, hkrati pa so kazni za kršitev predpisov redke in nizke. To vodi do nezaupanja in izgube verodostojnosti s strani javnosti (Kirn, 1999: 945).

Komunikacije o tveganjih (risk communications) lahko preprečijo zmote, ki zaostrejejo konflikt med strokovno in laično oceno tveganja, vendar pa praviloma ne zmanjšujejo prepada med tehničnim in laičnim ocenjevanjem tveganja. To je še posebej razvidno, če se je v javnosti že zasedral NIMBY sindrom (Not In My Back Yard!- Ne na mojem dvorišču!). V kolikor je ta sindrom splošno razširjen, pa v bistvu pomeni "na nobenem dvorišču". To zahteva strategijo, ki je sicer okoljsko najbolj zaželena, vendar pa ni vedno niti tehnično niti ekonomsko uresničljiva. Metaforo "ne na mojem dvorišču" se lahko razume zelo široko. "V SJM 97/3 so v bistvu celo Slovenijo imeli za svoje dvorišče tisti, ki se pod nobenimi pogoji niso strinjali, da bi bilo odlagališče za nevarne odpadke v kraju njihovega prebivanja. Kot rešitev problema so namreč predlagali izvoz odpadkov v druge države. Samo 3,7% jih je menilo, da bi lokacije za te odpadke morali najti drugje v Sloveniji" (Kirn, 1999: 946).

Komunikacije o tveganjih so učinkovitejše, če potekajo v kontekstu zaupanja, odsotnost komuniciranja pa je že posledica odsotnosti zaupanja. Zaupanje je bolj temeljni pogoj za rešitev konflikta kot pa zgolj komunikacije o tveganjih. Zavedati se moramo, da se zaupanje lahko hitro izgubi, toda le počasi pridobi. Negativni dogodki imajo večji vpliv na erozijo zaupanja kot pa ga imajo pozitivni na njegovo utrjevanje. Nazorno metaforo za povedano najdemo v Kirnovem primerjanju med vsakodnevnimi običajnimi dogodki in nesrečami: "Na stotine letal vsak dan po vsem svetu uspešno prispe na cilj. O tem se ne poroča. Vsaka letalska nesreča pa predstavlja medijski dogodek" (Kirn, 1999: 945- 946).

6.ODNOS ZNANOST - ETIKA

Ekološki problemi predstavljajo področje, kjer se povezujejo naravoslovne, tehnične in družboslovne znanosti. Kompleksni značaj ekološke problematike ponuja nove možnosti za povezovanje naravoslovja, tehnike in družboslovja. Sodobni ekološki problemi zahtevajo paradigmatško spremembo razumevanja odnosa med naravo, družbo in tehniko. Pri povezovanju naravoslovnih in družboslovnih znanosti pa pogosto prihaja do nekritičnega, mehničnega prenosa naravoslovnih pojmov v družboslovne znanosti.

Danes lahko govorimo o: "...vdoru ekološke/ okoljske razsežnosti v različne znanosti. Ekologizacija znanosti je ena izmed njenih pomembnih tendenc in bo vplivala ne samo na način znanstvenega mišljenja ter na razumevanje razmerja med naravo in družbo, ampak tudi širše na družbeno funkcijo znanosti ter na celotno duhovno kulturo naše dobe" (Kirn, 2004: 20). Po Kirnu ekologizacija poteka tako na spoznavni kot tudi na praktični ravni. Gre za to, da se temeljni odnosi ustreznega področja premislijo in spremenijo tudi z vidika človekovih razmerij z naravo in okoljem. Spoznavni procesi ekologizacije pospešujejo ekologizacijo celotne družbe, kulture in obratno.

6.1.RAST, RAZVOJ IN IDEJA NAPREDKA

Razmerje med znanostjo in etiko je na Zahodu prešlo tri zgodovinske stopnje (Kirn, 2004: 205):

- antična povezanost znanja in etike
- novoveška ločitev znanosti in etike
- sodobno povezovanje znanosti in etičnosti zaradi novih raziskovalnih področij in zaradi novih možnih posledic uporabe znanja.

Mnoge teme in problemi v znanosti nimajo nikakršne povezave z etiko; tam, kjer pa obstaja ali nastaja povezava, pa je ta lahko (prav tam: 205):

- na ravni raziskovanja
- na ravni uporabe znanja, kjer gre za posredno povezavo znanost- etika
- na ravni tako raziskovanja kot tudi uporabe znanja.

Družbeni razvoj Zahoda od novega veka dalje je miselno in praktično prežet z idejo napredka, ki je prehodila pot od začetnega navdušenja do spoznanja o svoji protislovnosti. Vsa merila napredka so se izkazala za delna in relativna. Klasična ideja napredka kot produkt razsvetljenstva, ki je kasneje pogosto bila enačena z ekonomsko rastjo, je v krizi; vendar pa je še vedno tako programsko kot praktično politično prevladujoča usmeritev pri nas, v Evropi in v svetu sploh. Ta praktična drža se najbolj izrazi v civilizacijski dogmi trajne ekonomske rasti ter zaupanja v nenehno povečevanje znanstvenotehničnega obvladovanja narave (Kirn, 2004).

Treba je ločevati tri pojme, ki se pogosto prekrivajo: rast, razvoj in napredek. Ideja napredka je razpeta med etiko in znanostjo. Razvoj je veliko bolj vrednotno nevtralen pojem. Zato se običajno govori o biološki, kemični, geološki,... evoluciji, ne pa o biološkem, geološkem napredku. Napredek je izrazito pozitivno vrednoten razvoj. Le redko se uporablja za negativen, nezaželen proces, npr. ko se govori o napredovanju bolezni. Razvoj pa v družbenem svetu poteka v smeri dobrega in zlega, zelenega ali neželenega. Razvoj je lahko regresiven; družbeni razvoj je izpostavljen vrednotni presoji. Pojem rasti je z biološkega področja prenesen na družbenoekonomsko. Pri ekonomskem pojmu rasti je poudarjen količinski vidik, pri biološkem pojmu rasti pa gre poleg količinske, še za kakovostno spremembo (prav tam: 71- 73).

Ekološki problemi nas silijo, da ponovno premislimo naše bolj ali manj ustaljene predstave o splošni dobrobiti znanosti in vlogi znanosti v človeškem napredku nasploh. Če govorimo o napredku, moramo razpolagati z merili napredka in imeti cilj, ob katerem bi lahko nesporno ugotovili, da res korakamo nekam naprej, ne pa nazaj ali vstran: "O kakšnem univerzalnem vsesplošnem napredku ne moremo govoriti" (Kirn, 2004: 73). Govorimo lahko samo o delnih napredkih v prostorskem, časovnem in področnem smislu. Napredki v določenem času, prostoru, na določenem področju, za določene ljudi pomenijo hkrati nazadovanje, izgubo ali vsaj nenapredovanje za druge. Kar pomeni napredek za ljudi, v ekološkem smislu gotovo ne pomeni nujno napredka za ostalo življenje, če pa se razmere za njegov obstoj vse bolj zožujejo. Ob tem se postavi vprašanje ali napredek (vsaj v okviru družbe) ni namenjen samo nadzoru človeka nad njegovim fizičnim okoljem, ampak je tudi izvor uničevanja okolja, posplošuje nepredvidljiva in neobvladljiva tveganja, služi vojni in prevladi nad človekom.

6.2. RAZMERJE MED OKOLJSKO ETIKO IN ZNANOSTJO

S koncem 20. stoletja so: "Ekološka/ okoljska zavest, ekološka/ okoljska etika in okoljska gibanja najbolj izzvala tradicionalne poglede na napredek ter na razmerje med družbo in naravo" (Kirn, 2004: 155). Dileme okoljske etike so vpete v širok kontekst razmerij družba-narava. Ljudje ne živimo samo v svetu medčloveških odnosov in družbenih produktov, ampak tudi v svetu naravnih danosti. Pojav okoljske etike je tudi eden izmed vidikov širšega zgodovinskega procesa osmišljanja vrednotnih vidikov znanosti in tehnologije: "Naravoslovna znanost in tehnologija v novem veku sta se vseskozi otepalii etične razsežnosti kot vsiljivega gosta, ki ogroža sam temelj znanstvenosti in njene znanstvene norme, kot so objektivnost, nepristranost, obča veljavnost, soglasnost idr." (prav tam: 156). Povezovanje znanosti in tehnologije z etiko in moralo se je tudi zaradi negativnih izkušenj imelo za grožnjo znanosti, nevarnost, da se moralizira tam, kjer mora odločati moč argumenta, ne pa vrednotna opredelitev. Konstituiranje objektivne novoveške znanosti brez etičnega temelja, ki ne dopušča vrednotnih sodb znotraj znanosti, je z zamudo sledila tudi družboslovna znanost. Vse skupaj se je zlasti v zadnjih 30. letih začelo spreminjati; danes se etika in znanost povezujeta, kar se kaže na dveh temeljnih ravneh: "...kakšni so (ne)etični pogoji pridobivanja znanja in kakšne so lahko družbenoetične posledice takšne ali drugačne uporabe znanosti oz. znanstveno pridobljenega spoznanja" (prav tam: 156). Če si ne bo znanost sama prizadevala za vzpostavitev etične regulacije svoje dejavnosti in uporabe svojih odkritij ter ne bo priznala svojih spoznavnih omejitev glede možnosti predvidevanja stranskih nenamernih in neželenih učinkov uporabe znanja, bo lahko žrtev svojih lastnih uspehov. Posledica bo upad družbenega zaupanja v znanost in v smiselnost znanstvenotehnološkega izboljševanja in "popravljanja" narave, družbe in človeka samega:

"Če bodo skupna rezultanta mnogih človekovih dejavnosti globalne podnebne spremembe, če se bodo očitno pokazale posledice stanjšanja ozonskega plašča ter biotske raznolikosti, potem bo to ob že obstoječih številnih negativnih ekoloških/ okoljskih posledicah globoko spremenilo odnos ljudi ne samo do tehnologije, do ekonomskega napredka, ampak tudi do znanosti, saj je vse bolj očitno, da modernega ekonomskotehnološkega razvoja ni mogoče ločevati od rezultatov znanosti" (prav tam: 156).

7.SODOBNA DRUŽBA IN NJENA TVEGANJA

Dandanes se nam pogosto zastavlja vprašanje o spoju moderne in postmoderne dobe oziroma ali živimo v času prve ali druge dobe. Poimenovanje teh družbenih značilnosti se spreminja glede na različna teoretska izhodišča, predpostavke in pripadnost določeni znanstveno-teoretski skupini. Današnja družba oz. "družba na poti v drugačno moderno" (Beck, 2001) je poimenovana z različnimi termini. Avtorji tako govorijo o postmoderni, družbi tveganja, visoki moderni, rizični družbi, reflektivni moderni, itd. Postmoderna se zdi kot priljubljen označevalec za stanje nejasnosti in zbezanosti; Peter Stankovič postmodernost opredeljuje kot "zgodovinsko epoho (v kateri živimo), ki sledi moderni, od slednje pa se razlikuje predvsem po razmahu potrošništva, pluralnih življenjskih stilov, informatizaciji proizvodnje in koncu velikih ideologij" (Stankovič, 2002: 351). S problemom poimenovanja se ukvarja tudi Beck, ki o svoji knjigi Družba tveganja pravi: "Tema te knjige je neugledna predpona "post". To je ključna beseda našega časa. Na postindustrijo smo se že nekaj časa navadili. S tem še povezujemo neke vsebine. Pri postmoderni pa se že začne vse zabrisovati. "Post" je geslo za zbezanost, ki hoče biti modna" (Beck, 2001: 11). Težko je strogo določiti, ali je čas, ki ga živimo, postmoderna, visoka moderna, družba tveganja, rizična družba ali reflektivna moderna. Verjetno je zbir vsega tega.

7.1.DRUŽBENA TVEGANJA

Za družbo konec 20. in na začetku 21. stoletja so značilni različni tipi tveganj; "tveganja, negotovosti, nevarnosti, kakršenkoli izraz že uporabimo, so imanentna lastnost današnjega znanstvenotehnološkega razvoja" (Mali, 2002: 163) ali kot pravi Niklas Luhmann: "Nihče ne more zanikati, da znanost vsebuje tveganja in nevarnosti. O ciljih raziskovanja se odločimo v razmerah, ko ne vemo vnaprej, kaj bo iz tega izšlo (sicer sploh ne bi bilo treba začeti)" (Luhmann v Mali, 2002: 163). Lahko bi rekli, da je z znanstvenotehnološkim razvojem ob koncu 20. stoletja povezano mnogo specifičnih tveganj; Andrej Kirn v članku Tveganje kot družbenovrednotna kategorija, tveganja razdeli na tri skupine (Kirn, 1995):

a) prostorsko- univerzalna, globalna tveganja, ki prizadenejo vse več ljudi in se jim ni mogoče izogniti ne glede na materialne možnosti posameznikov,

b) časovno vse bolj odmaknjena tveganja kot so npr. uskladiščenja visokoradioaktivnih odpadkov, tveganja v povezavi z gensko tehnologijo, globalnimi podnebnimi spremembami, degradacijo ozonskega plašča idr. Tukaj gre za medgeneracijska tveganja, ki se raztezajo prek življenjske dobe ene generacije. Za mnoge dejavnosti, užitke in substance je znanost odkrila rizičnost s precejšnjo časovno zamudo. Znanstvenotehnološki razvoj, ki ga nenehno vzpodbuja in potrebuje tržna družba, skriva veliko latentnih tveganj, ki postanejo manifestna, šele s krajšim ali daljšim časovnim zamikom. Ob tem je potrebno poudariti, da je vse večji delež neprostovoljnih tveganj, ki so rezultat dejavnosti in odločitev različnih družbenih akterjev, posameznikov in institucij. Neprostovoljna tveganja, ki jih navržejo družbeni akterji drug drugemu, so najpogosteje stranske nenamerne posledice namernih dejanj,

c) vse več je nepovratnih učinkov tveganj, ko posledice ni mogoče več odpraviti tako temeljito, da bi se vrnilo k izhodiščnemu stanju.

Sodobne družbe negotovosti in tveganja večinoma producirajo same, pri čemer je potrebno poudariti, da tveganja niso izzum današnjega časa; "današnja tveganja in nevarnosti se bistveno razlikujejo od na videz pogosto podobnega srednjega veka po globalnosti svoje nevarnosti (človek, žival, rastlina) in po svojih modernih vzrokih. So modernizacijska tveganja. So pavšalni proizvod mašinerije industrijskega napredka in se z njenim nadaljnjim razvojem sistematično zastrujejo" (Beck, 2001: 26). Tveganja prav gotovo ni mogoče obravnavati kot specifičnost zgolj (post)modernih družb, spremenile pa so se tudi lokacijske točke, ki vodijo v tveganje. Tveganje in nevarnosti se danes namreč pojavljajo kot posledica znanja. "Torej ne gre več izključno za to, da uporabimo naravo za osvoboditev človeka iz tradicionalnih prisil, temveč gre tudi in v bistvu za posledične probleme tehnično- ekonomskega razvoja samega" (prav tam: 24).

Tveganje je na nek način družbenovrednotna kategorija, saj "... je tveganje vedno tveganje za nekoga. V tem osnovnem antropološkem pomenu ni tveganja kot objektivnega pojava neodvisnega od ljudi. Govorjenje o objektivnem tveganju ekspertov in subjektivnem tveganju laikov je lahko zelo zavajajoče. Tudi znanstvene analize tveganj, ki posredno ali neposredno zadevajo ljudi, imajo človeško, subjektivno razsežnost" (Kirn, 2000: 799). Trdimo torej lahko, da čistih objektivnih tveganj ni, so: "...samo različne oblike analize in predstave tveganj, ki vključujejo odnos do človeka, subjekta" (prav tam: 799). Tu gre le za večjo stopnjo

objektiviranja subjektivnega. Objektivno vrednotenje ne obstaja: "Objektivno vrednotenje tveganja je bistroumna neumnost" (Renn, Webler, Wiedemann v Kim, 2000: 799).

Z razvojem znanosti in tehnologije se povečujejo tveganja, ki zajemajo celotno družbo. K temu največ prispeva nagel in dinamičen razvoj eksperimentalnih znanosti in velikih tehnologij. Današnje družbe si ne moremo več predstavljati brez tveganj- velikih, majhnih, latentnih, odkritih, takojšnjih, takšnih z več letnim zamikom itd. Znanost z novim znanjem in številne nove tehnologije so rešitve mnogih problemov, na drugi strani pa tudi vir za vedno nove nevarnosti in neznanja; zavedati se moramo, da "je obraz znanosti obraz Janusa" (Mali, 2002: 164). Dokaz za to lahko najdemo v razvoju genskih tehnologij: "Z genetskimi raziskavami smo selekcionirali rastline, ki dajejo boljši pridelek. Res se je proizvodnja v nekaterih primerih nekajkrat povečala, vendar so rastline zelo občutljive na različne bolezni in zajedalce (krompir, vinska trta)" (Perenič, 1994: 154). Kako bodo takšni in podobni primeri v prihodnosti vplivali na nas, naše zdravje, na naše potomce in nasploh na celotno okolje ne moremo (z natančnostjo) napovedati. Posegi v naravo, ki nastajajo iz kateregakoli razloga (nove tovarne, ceste, naselja, gensko spremenjeni pridelki,...) zmeraj vplivajo na ekosistem kot celoto in posledično na ravnotežje v naravi.

Omeniti moramo tudi razlikovanje med pojmom tveganja in nevarnosti. Pri obeh gre sicer za možnost pojava škodljivih posledic, z večjo ali manjšo verjetnostjo, kljub temu pa se oba nanašata na različne družbene situacije. Nevarnost pomeni možni dogodek, ki se zgodi ali ne neodvisno od nas, tveganje pa vsebuje dejanje odločitve, v okviru katerega zavestno vzamemo v zakup možne škodljive posledice, le da bi dosegli želene cilje (Mali, 2002). Za današnjo družbo je značilno, da v primeru napačnih (znanstvenih) odločitev lahko povzročimo katastrofalne posledice za ves svet. Tveganj vedno pogosteje sploh ne moremo več napovedati; ali kot pravi Mali o primeru globalnega segrevanja zemeljskega ozračja: "Tu ni mogoče več računati na ocene tveganj, ki izhajajo iz zanesljivih kalkulacij, temveč samo še iz vrste "scenarijev", katerih verjetnost je največkrat odvisna od zmožnosti prepričati javnost o svojem prav" (prav tam: 166). Stopnja informiranosti javnosti je ključen dejavnik pri oceni družbenega tveganja. Kot sem že omenila, eksperti in nasploh znanost izgublja zaupanje javnosti, saj se je količina nezanesljivega ekspertnega znanja močno povečala, s tem pa tudi tveganja in negotovosti, ki so se in se še bodo pojavila v prihodnosti.

Nevarnosti v sodobni družbi se definirajo skozi znanost in ravno scientizacija posledic spremeni njihovo latentno naravo v realno grožnjo. Dandanes je vedno več govora o različnih ekoloških tveganjih in možnih katastrofalnih posledicah, zato bom glede na temo diplomske naloge v nadaljevanju današnjo družbo poimenovala kot "družbo tveganja" oz. "rizično družbo" (Beck, 2001); več o tem predvsem v osmem poglavju.

7.2.OSNOVNI PRISTOPI K OBVLADOVANJU IN JAVNI SPREJEMLJIVOSTI TVEGANJ

Pri reševanju okoljskih problemov in aktivnosti, ki so obremenilni za lokalno prebivalstvo, se prakticirajo štirje pristopi:

- tehnični
- javni, participatorni, da se pridobi soglasje prizadetih ljudi
- distributivno prostorsko pravičniški, ki upošteva porazdelitev okoljske obremenitve državljanov
- tržni (Kirn, 1999: 947).

Izključno tehnični pristop je dolgo prevladoval; ni upošteval družbenih zaznav tveganj. Zadel je na družbenopolitični odpor. Pristop javne udeležbe pa lahko vodi k tehnično manj kvalitetnim rešitvam. V okviru tržnih ekonomij se je veliko pričakovalo od finančnih nadomestil državljanom in lokalnim skupnostim za njihovo pripravljenost, da sprejmejo tveganja pri reševanju okoljskih problemov ali izvajanju določenih ekonomskih aktivnosti. Ta pristop je popolnoma neučinkovit, ko so ljudje prepričani, da bo npr. odlagališče nevarnih odpadkov ogrozilo njihovo zdravje in zdravje njihovih otrok. Velikokrat so tako finančna nadomestila brezpredmetna; vsega pač ni moč ovrednotiti z denarjem.

Po mojem mnenju je najučinkovitejši pristop za reševanje okoljskih problemov in za doseganje soglasja med znanstvenimi krogi in laiki aktivna vključitev javnosti. V nadaljevanju se bom zato osredotočila na predstavitev konsenzualnih konferenc in uvajanja trajnostnega razvoja v lokalnih skupnostih skozi Program varstva okolja in Lokalne agende 21.

7.2.1.KONSENZUALNE KONFERNECE

“Konsenzualne konference se ocenjujejo kot hibrid med direktno in participatorno demokracijo” (Cronberg, 1995: 131). Participacija je tu zelo pomembna, za jasnejšo sliko pa bom na kratko opisala direktno in participativno demokracijo, ki sta mnogokrat podani kot sinonima. Izvor pojma demokracija sega v čas antičnih Aten: “Atenska demokracija je nedvomno tista, ki je imela največji vpliv na moderno politično misel in ki je v zavesti modernega človeka, živečega v demokratični družbi, zasidrana kot predhodnica obstoječe ureditve” (Tomšič, 2002: 17). Med antično in moderno demokracijo seveda obstajajo številne razlike; gre torej za dva različna tipa politične ureditve. V grobem gre v prvem primeru za: “Neposredno, ekskluzivno (tujci, ženske in sužnji so bili izključeni iz političnega odločanja), šibko institucionalizirano in neomejeno izvajanje demokratične oblasti (področje posameznikove zasebnosti ni bilo ločeno od države)” (prav tam: 19), v drugem primeru pa gre za: “Posredno (predstavniško), inkluzivno, visoko institucionalizirano in omejeno oblast demokratičnega tipa” (prav tam: 19).

Koncept (demokratične) politične stabilnosti sestavljajo tri komponente (Tomšič, 2002): obstojnost sistema (legitimnost politične ureditve, odsotnost realnih alternativ in grožen demokratični ureditvi), inkluzivnost (na pluralizmu temelječa vključenost v politične procese, katere temeljni karakteristiki sta kompetitivnost in participacija) in učinkovitost (učinkovitost, nadzor in sankcioniranje kršitev konsenzualno sprejetih družbenih norm). Za boljše razumevanje zgoraj omenjene direktne in participativne demokracije se bom sedaj osredotočila na koncept participacije. Pojem politična participacija: “Označuje sodelovanje ljudi pri odločanju o javnih zadevah preko bolj ali manj formaliziranih kanalov” (prav tam: 41) in “sestoji iz vseh tistih aktivnosti, ki so na takšen ali drugačen način namenjene učinkovanju na delovanje in rezultate političnega sistema” (Goel v Tomšič, 2002: 41). Danes moramo v smislu sodelovanja na volitvah, kot najosnovnejšem mehanizmu politične participacije, ločevati med pasivno (voliti) in aktivno participacijo (biti voljen); inkluzivnost volilne pravice je eden ključnih elementov, brez katerega neke politične ureditve ni mogoče šteti za demokratično. Pri tem je potrebno opozoriti, da je splošna volilna pravica pojav, ki je relativno novega datuma (v večini držav zahodne in severne Evrope je bila splošna moška volilna udeležba uvedena ob koncu 19. in ob začetku 20. stoletja, ženske so v večini evropskih držav dobile volilno pravico šele po prvi ali celo drugi svetovni vojni)- v času antične demokracije je bilo sodelovanje v političnem življenju omejeno le na moške državljane, vseeno pa je minilo še veliko let, da je bil kje drugje dosežen tolikšen delež politične inkluzivnosti (“vsi so odločali o vsem”). Za direktno

demokracijo je bila značilna zelo visoka politična participacija, za participativno demokracijo pa je participacija različna glede na interese posameznika za različna področja- v moderni demokraciji je sodelovanje na volitvah le ena izmed oblik politične participacije, obstajajo pa še druge oblike sodelovanja ljudi v procesih političnega odločanja, npr. sodelovanje v politično relevantnih organizacijah (politične stranke ali pa nekonvencionalne skupine kot so različna družbena gibanja, ad- hoc združenja, protestne organizacije,...). Participacija je vsekakor pomembna: "Javni angažma državljanov prav gotovo prispeva h krepitvi občutka pripadnosti skupnosti in s tem občutljivosti za vprašanja občega dobrega, kar povečuje socialno kohezivnost kot pomembno komponento integracije družbe" (Tomšič, 2002: 43), razlikovati pa je potrebno med nelegitimnimi oblikami participacije in tistimi, ki spoštujejo demokratični normativni red- slednje v modernih družbah prevladujejo (mednje sodijo tudi tiste oblike politične participacije, ki ne potekajo prek ustaljenih političnih kanalov, vendar njihova vsebina in oblika nista v neskladju z demokratičnimi normami).

Po krajši razlagi participacije, direktne in participativne demokracije se vrnimo h konsenzualnim konferencam. Konsenzualnih konferenc ne moremo imeti za končno rešitev problema demokracije v tehnološki kulturi, so pa eden izmed možnih korakov k naraščajoči odprtosti, ki je predpogoj za bolj demokratične odločitve o tehnologiji. Obstoj konsenzualnih konferenc kaže, da sta znanost in tehnologija postali problematični za javnost. Kot že ime pove, je njihov osnovni cilj oblikovanje soglasja o nasprotujočih si, različnih pogledih, ki zadevajo družbeno in okoljsko relevantne probleme znanosti in tehnologije. Predstavljajo nove možnosti in okvir, v katerem javnost oblikuje razumevanje znanosti in tehnologije. So primer družbenega učnega procesa za udeležence s področja znanosti, javnosti in politike. Z javno razpravo se tako spreminjajo stališča izvedencev, politike in javnosti; seveda jih ne spreminjajo vsi. Rezultati konsenzualnih konferenc so pokazatelj tega, kakšen odnos si je izoblikovala do družbeno spornih zadev znanosti in tehnologije tista javnost, ki se je kritično soočila z različnimi pogledi. Pozorni moramo biti tudi na čas konference- ta ne sme biti prezgodaj v razvoju nove tehnologije, ko še ni zadovoljivih podatkov, niti prepozno, ko bi konferenca samo še ponavljala doseženo soglasje v stroki. Nekateri tu dodajajo še kriterij stroškov, javni interes in vpliv na preventive, izpuščen pa ne bi smel biti niti kriterij stopnje tveganja (okoljskih, zdravstvenih, ekonomskih, družbenih, etičnih) uresničevanja novih znanstveno- tehnoloških možnosti in razkoraka med strokovnimi in laičnimi pogledi ter razširjenost in izoblikovanost različnih pogledov tako znotraj javnosti kot stroke (Kirn, 1999: 951- 954).

Udeležba javnosti v komunikativnih formah za doseganje soglasja pri reševanju okoljskih problemov je izrednega pomena za demokratičnost v družbi. Če izostanejo ali odpovedo neposredne demokratične komunikativne forme, potem na koncu ostaja avtoriteta oblasti kot edino sredstvo rešitve problema; ljudje pa vemo, da nismo naklonjeni takšnemu načinu reševanja. Na žalost slovenski politični prostor še ne pozna inovativnih komunikativnih participativnih oblik, s katerimi se eksperimentira v tujini pri demokratičnem reševanju okoljskih problemov in iskanju soglasja za družbeno- tehnološke, razvojne zadeve. Zelo pomembno bo, kako bodo ljudje sprejemali in soglašali s tehnologijami, ki naj bi ustrezale ciljem in pogojem trajnostnega razvoja, in da bi hkrati imeli tudi vpliv ter možnost, da odklonijo uvajanje visokorizičnih tehnologij, ki ne ustrezajo paradigmi trajnostne družbe, sonaravnosti ipd. To bo mogoče le s širitvijo udeležbe javnosti pri presoji družbeno- okoljsko pomembnih znanstveno- tehnoloških zadevah in ne z rastočim skepticizmom do znanosti in tehnologije niti ne v eroziji avtoritete vlade.

7.2.2. PROGRAM VASRTVA OKOLJA IN LOKALNA AGENDA 21

Program varstva okolja in Lokalna agenda 21 sta dokumenta, namenjena uvajanju trajnostnega razvoja v lokalne skupnosti. Oba morata biti realna in izvedljiva, pri njihovi pripravi in realizaciji pa morajo sodelovati lokalna skupnost, javnost, pomembnejša podjetja in organizacije. Izkazalo se je, da se globalni razvojni cilji lahko uresničijo zgolj na podlagi mreže lokalnih izboljšav, zato lokalne skupnosti povsod po svetu pripravljajo lokalne agende 21. V 28. poglavju Agende 21 je vključen poziv vsem lokalnim skupnostim, naj pripravijo svoje lastne Lokalne agende 21, v katerih naj splošne cilje Agende 21 preoblikujejo v konkretne načrte in dejavnosti za svoje posebne in značilne razmere (Hewitt, 1997). Lokalna agenda 21 je pot k trajnostnemu razvoju, v katerem so enakomerno zastopani okoljski, gospodarski in socialni vidiki. Lokalna agenda je izvedljiv razvojni program lokalne skupnosti, ki se ne konča, ampak se ciklično nadaljuje. Primerneje je reči, da je to "proces nenehnih izboljšav za doseg trajnostnega razvoja" (http://www.ff.uni-lj.si/geo/Publikacije/Dela/files/Dela_18/42%20sterbenk%20pavsek.pdf, 31.1.2005).

Podobno velja tudi za programe varstva okolja. Ključno je, da posamezne mestne občine sprejmejo programe varstva okolja in operativne programe za svoja območja. Lokalni program

varstva okolja vsebuje cilje, usmeritve in strategijo varstva okolja ter rabe naravnih dobrin. Obravnaval naj bi naslednja poglavja: stanje okolja in njegovih obremenitev ter njihov vpliv na zdravje prebivalstva, ovrednotenje stanja okolja, posameznih naravnih dobrin in njihove ogroženosti, dolgoročne projekcije trendov in stanja okolja, dosegljive cilje in načine njihovega uresničevanja, potrebna sredstva in njihove vire, prednostne naloge in projekte, smernice za razvoj dejavnosti in javnih služb varstva okolja ter analize pričakovanih stroškov in koristi. Vsekakor je Lokalna agenda 21 program, ki vsebuje vse naštete dejavnosti; toda vsebina lokalne agende je širša kot vsebina lokalnega programa varstva okolja. Več slovenskih občin se je doslej odločilo za program varstva okolja kot za lokalno agendo (http://www.ff.uni-lj.si/geo/Publikacije/Dela/files/Dela_18/42%20sterbenk%20pavsek.pdf, 31.1.2005).

Tako program varstva okolja kot lokalna agenda sta zelo kompleksna projekta. Pri njuni pripravi moramo biti pozorni na najpomembnejše družbeno in naravnogeografske dejavnike razvoja, uskladiti poglede različnih strok, dejavnosti in javnosti ter pripraviti uravnotežen akcijski program. Pojem lokalna agenda pomeni celovit lokalni razvojni program; morda bi bilo tu bolje uporabiti izraz proces, saj dejansko ne gre za program, ki bi ga pripravili, načrtovali, izvedli in zaključili. V resnici gre za proces, v katerem se identificira probleme, zastavi cilje, se jih rangira po pomembnosti, izdelava programe, ki se jih izvede; nato se vse skupaj ovrednoti, za tem pa se vrne na izhodišče ali katero od vmesnih faz (Hewitt, 1997: 17). Gre za cikličnost procesa: načrtuj, izvedi, preveri, ukrepaj, po vseh teh fazah pa smo na višjem nivoju oz. bliže trajnostnemu razvoju. Lokalna agenda je celovit program lokalne skupnosti tako na gospodarskem kot socialnem in okoljskem področju. Program varstva okolja se gospodarstva in sociale dotika v manjšem obsegu.

Lokalna agenda še zdaleč ni namenjena samo izboljšanju okolja, pomeni tudi napredek na vseh področjih življenja, dela in bivanja v lokalni skupnosti. Koristi za občino, ki se odloči za vpeljavo lokalne agende so:

- ugotavljanje ključnih občinskih problemov na področju gospodarstva, sociale in okolja
- usmerjanje dela uprave in sredstev v smotrne projekte
- hitrejše reševanje problemov; lokalnih in tistih malo širših
- boljše sodelovanje z občani; javnost in transparentnost dela, večje zaupanje javnosti
- promocija občine

- pridobivanje dodatnih sredstev od drugih organizacij na podlagi sprejetih programov; država, EU (http://www.ff.uni-lj.si/geo/Publikacije/Dela/files/Dela_18/42%20sterbenk%20pavsek.pdf, 31.1.2005).

Vrsto koristi imajo zaradi izvajanja lokalne agende tudi občani:

- višja stopnja obveščenosti in osveščenosti
 - širši vpogled v delo lokalne skupnosti
 - možnost aktivnega sodelovanja in udejstvovanja pri posameznih projektih
 - aktivno sodelovanje društev in organizacij pri oblikovanju občinske razvojne politike
- (http://www.ff.uni-lj.si/geo/Publikacije/Dela/files/Dela_18/42%20sterbenk%20pavsek.pdf, 31.1.2005).

Za vpeljavo programa varstva okolja ali lokalne agende je pomembnih več metodologij-organizacijska, metodologija izdelave programa itd. Že pred pričetkom je potrebno postaviti metodologijo, ki mora biti fleksibilna, da se jo lahko med procesom spreminja in dopolnjuje. Metodologija mora biti pripravljena od primera do primera, saj ima vsako območje, ki se ga obravnava, svoje značilnosti in zahteva individualni pristop. V vsakem primeru je v proces potrebno vključiti veliko število sodelavcev. Pritegniti moramo različne strokovnjake, ključne ljudi iz podjetij, organizacij in društev, državne uprave, lokalne skupnosti in druge zainteresirane posameznike.

Pri pripravi lokalne agende oz. programa varstva okolja pa moramo biti pozorni še na nekatere vsebine, ki jih bom opisala v nadaljevanju. Prvi korak programa oz. agende je pridobiti javnost k sodelovanju; ključno je informiranje javnosti. Pomembne so javne predstavitve, ki morajo biti logične, jedrnate in na koncu opremljene z diskusijo. Priporočljivo je, da imajo ključno vlogo pri sestavi zainteresirane skupine uslužbenci občine. Programe varstva okolja in lokalne agende najpogosteje naročajo in koordinirajo občinski oddelki oz. službe za varstvo okolja in urejanje prostora, ob tem pa ne smemo pozabiti, da je nujno sodelovanje tudi z drugimi sektorji- pridobiti je potrebno čim širšo mrežo sodelavcev. Mnogokrat se izkaže, da je v skupino zainteresiranih zelo težko pridobiti predstavnike podjetij; le ta so glavni motorji razvoja a hkrati pogosto tudi največji onesnaževalci. Za uspešnost programa je nujno dobro sodelovanje med podjetji, javnostjo in lokalno skupnostjo.

Pomembna točka pri izvedbi programa je tudi financiranje. Če se osredotočimo samo na Slovenijo, lahko ugotovimo, da so programi varstva okolja in lokalne agende praviloma nizkoprorračunski projekti. Praksa kaže, da jih financirajo predvsem s sredstvi občinskih proračunov, ki so občasno podprti s sredstvi državnega proračuna. Praksa razvitih evropskih držav je, da lokalne agende sofinancirajo pomembnejša podjetja in ustanove v lokalni skupnosti. To pa ne pomeni le več denarnih sredstev, ampak tudi intenzivnejše sodelovanje gospodarstva pri načrtovanju in izvajanju programov ter višjo stopnjo informiranja ter s tem večjo odmevnost projekta. Po mojem mnenju bi ravno temu morali v Sloveniji posvečati več časa, da bi lokalne agende zares zaživele in sploh vzcvetele. Primer široko podprte lokalne agende je Lokalna agenda 21 Leipzig, ki jo poleg občine podpira še vrsta podjetij, institucij in organizacij- Sparrkasse Leipzig, Universität Leipzig, Quelle, Leipziger Messe in mnogi drugi (<http://www.le-agenda.de>, 1.5.2005).

Poudariti je potrebno, da tako lokalna agenda kot program varstva okolja nista znanstveno raziskovalna projekta, temveč konkretna strokovna programa za približevanje trajnostnemu razvoju. Oba sta kompleksna in zelo zahtevna, vendar nikakor ne neuresničljiva. Pozabiti ne smemo, da gre na prvem mestu za procese pri katerih naš cilj ne more in ne sme biti popolnost. Pomembno je, da s procesom sploh pričnemo, ga v nadaljevanju dopolnjujemo in preverjamo ter tako posledično izboljšujemo razmere na vseh razvojnih področjih. Ko se lokalna skupnost torej odloči za izdelavo enega od programov, je potrebno z njim čimprej začeti, pri tem pa moramo biti pozorni na to, da je program usklajen z obstoječimi razvojnimi načrti in programi, k sodelovanju pa je potrebno pritegniti čimveč različnih (lokalnih) strokovnjakov, predstavnikov podjetij, institucij in javnosti.

8. RIZIČNA DRUŽBA IN TRAJNOSTNI RAZVOJ

Je v okviru moderne znanosti trajnostni razvoj sploh mogoč? Sta rizična družba in trajnostni razvoj dopolnjujoča se pojma ali sta izključujoča se? V nadaljevanju bom skušala odgovoriti na navedeni vprašanji.

O razmerju med trajnostnim razvojem in rizično družbo je razmišljal tudi Andrej Kirn v členu *Trajnostni razvoj in rizična družba*: "Usmeritev v trajnostni razvoj je v bistvu odgovor na nevarnosti, ki jih poraja rizična družba. Pri trajnostnem razvoju ne gre samo za možnost trajne rabe naravnih virov, obnovljivih ali neobnovljivih, ampak tudi za trajnostno redukcijo tveganj. Če trajnostni razvoj predstavlja prekinitev usodne sprege med znanstvenotehnološkim razvojem in rastočo rizičnostjo, potem bi se moralo temeljito spremeniti dosedanje razmerje med znanstvenotehnološkim razvojem ter naravo in družbo" (Kirn, 2000: 797). Kot sem že omenila, so za rizično družbo (z začetkom konec 20. stoletja) značilna različna tveganja; "obstajajo različni razlogi zavoljo katerih obstaja različna (ne)sprejemljivost tveganj. Razlike v vrednotah niso edini izvor družbenega konflikta o tveganjih. Lahko temelji tudi v negotovosti znanstvenega vedenja" (prav tam: 797).

Kirn (2000) trdi, da trajnostni razvoj ne more biti generator rastočih tveganj; po njegovem mnenju se koncept trajnostnega razvoja in rizične družbe izključujeta. V današnji družbi prevladuje tveganje nad varnostjo, v trajnostni družbi pa bi moralo obstajati družbeno soglasje o sprejemljivem razmerju med varnostjo in tveganjem. Brez večje možnosti za državljane, da prevzamejo kontrolo nad lastnim življenjem, zdravjem in okoljem, ne more biti nobenega trajnostnega razvoja. Po Ulrichu Becku (2001) pomeni rizična družba začetek ogrožanja vsega življenja na Zemlji; trajnostni razvoj pa bi tako lahko bil odgovor na nevarnosti, ki so povezane z rizično družbo.

Poudarila sem že, da so z razvojem in spremembami neločljivo povezana tudi tveganja. Današnja družba je razvojna, inovativna in je zato postala tudi rizična družba. Zaradi razvojnosti niso možne zanesljive napovedi o tveganjih. Kjer pa gre za družbe enostavne reprodukcije, pa napovedi niso potrebne. Razvoj nujno vključuje spoznavno negotovost, ki določa tudi praktično negotovost na ravni odločanja. "Brez jasnega razumevanja narave negotovosti, se ne bodo mogli obnašati odgovorno znanstveniki, inženirji, politiki in državljani"

(Mayo in Hollander v Kirn, 2000: 798). Zavedati se moramo, da iz posameznih poizkusov ni mogoče dokazovati, da je neka tehnologija varna. Odkrijemo lahko samo določene indikatorje za tveganje.

Popolnoma jasno je, da so vsakemu razvoju lastna tudi tveganja. Odpraviti in preprečiti jih ne bo mogel niti trajnostni razvoj, ne glede na to, kako bo znanstveno podprt. Nekatera tveganja bomo prav zagotovo odpravili, druga pa bomo nadomestili s takimi, ki bodo ocenjena kot manj problematična. Če želimo ali ne, živimo v verjetnostno- determinističnem svetu, kjer obstajata negotovost in tveganje. Ne moremo izbirati med rizičnim in nerizičnim svetom, ampak samo med različnimi vrstami in stopnjami rizika. Vedno nas bodo spremljale nenamerne posledice naših dejanj in odločitev. Velik dosežek trajnostnega razvoja bo že, če mu bo uspelo preprečiti vsaj nekaj katastrof nenamernih okoljskih posledic naših dejanj.

Upoštevanje družbenih, vrednotnih, kulturnih in psiholoških razsežnosti tveganja bo prispevalo k bolj realnemu in globljemu razumevanju omejitev znanosti in stroke kot orodja za politično odločanje v povezavi z rizičnimi tehnologijami. Zaupanje v stroko je izredno dragocen kapital, ki se ga lahko hitro izgubi, težko pa ponovno pridobi. Neznanje ali pomanjkljivo znanje je lahko izvor tako naivnega zaupanja v znanost in tehnologijo ali pa izvor neutemeljenega nezaupanja in predsodka. Obveščenenost javnosti je pomembna in nujna; zavedati se moramo, da je odpravljanje posledic neustrezne obveščenenosti toliko manj učinkovita tam, kjer obstaja nezaupanje v stroko, institucije, v verodostojnost informacij in kjer obstaja sum v pristranost ocen zaradi interesov države, političnih strank, podjetij. To nezaupanje je toliko težje odpraviti, če je bilo zaupanje že zlorabljeno. Pri problemih, za katere obstaja praktičen interes javnosti, je še posebej usodno, če se znanost obnaša tako, da vzbuja iluzijo, da ve več kot je možno. Na drugi strani se bo tudi javnost morala sprijazniti z znanstveno nedoločnostjo in negotovostjo pri mnogih transznanstvenih problemih. To pomeni, živeti s tveganim in nepredvidljivim svetom. Javnost je težko sprejela realne znanstvene omejitve, ker ji te ne morejo več zagotoviti takšne "varnosti" kot jo je domnevno lahko zagotavljal klasični ideal znanstvenosti.

V času rizične družbe, ko so tveganja neizogibna, tudi trajnostni razvoj in načela trajnostnega življenja kot so opisana v dokumentu Skrb za Zemljo: strategija za življenje po načelu trajnosti, po mojem mnenju nista izvedljiva. Trajnostnemu razvoju in življenju se danes lahko približamo, ne moremo pa ju popolnoma uresničiti, saj smo po mojem mnenju preveč egoistični in premnogokrat gledamo in delamo le v svoje dobro. Na tem mestu se potrди tudi

moja predpostavka diplomskega dela in sicer, da v okviru današnje družbe trajnostni razvoj ni mogoč. Da bi preprečili vsaj nekaj naravnih katastrof in ohranili naravo za naše zanamce, moramo začeti ukrepati nemudoma. Misliti in delati moramo v smeri trajnosti, predvsem pa ne pozabiti na prihodnje rodove. Začeti se moramo zavedati, da je okoljska etika del našega življenja in jo tako vključiti v vsakdan celotne družbe in vsakega posameznika. Na znanost se moramo pri tem obračati s pomislekom in pridržkom, vsekakor pa ne slepo verjeti vsakemu "znanstvenemu dokazu". Kljub temu, da se po Kirnovem in posledično mojem mnenju rizična družba in trajnostni razvoj izključujeta, ne smemo vreči puške v koruzo in se prepustiti tragičnemu koncu. Če bomo začeli ukrepati sedaj, bomo morda še ujeli zadnji vlak v boljšo in lepšo prihodnost.

9.ZAKLJUČEK

V obdobju ekoloških tveganj razvoj ne more biti premočrten, še manj pa ga lahko preprosto enačimo z gospodarsko rastjo. Po mojem mnenju bi bilo potrebno poudariti, da ekologija in ekonomija ne smeta biti še naprej nasprotna pola, gospodarska prihodnost je pogojena z ravnovesjem v naravi in okolju, brez medsebojne skladnosti bo sedanje slabo stanje le še slabše. Če se tega kmalu ne bomo začeli resnično zavedati, bomo zelo hitro ostali brez pitne vode, hrane in še marsičesa. Začeti se moramo obnašati preventivno in preprečevati uničevanje neživih in živih sistemov pa naj gre za majhen izvir, potok, reko, jezero, ocean ali osebek, populacijo, vrsto ter ves ekosistem. Na žalost je človeška zavest takšna, da se vsega omenjenega temeljito zavedamo, zaskrbljujoče in tragično pa je to, da kljub temu ničesar ne naredimo. Pogosto ukrepamo šele takrat, ko je žal že prepozno. Kaj bo prinesla prihodnost bomo šele videli; kakšna bo, pa je odvisno predvsem od našega današnjega delovanja, od nas kot posameznikov.

Bistvo Jonasovega razmišljanja je v tem, da je tradicionalno etiko človek- človek zamenjal z etiko človek- narava. Prepričljivo je pokazal, da se etično polje ne razprostira zgolj med dvema človekoma, temveč že v človekovem odnosu do narave; na tem mestu obstaja možnost ontološke utemeljitve etike. Pri Jonasu odgovornost ne predstavlja recipročnega razmerja; obstoj etično relevantnih razmerij tako ni vezan na prisotnost določenih kompetenc uma. Rekli bi lahko, da gre za pred- logično, pred- umsko etiko (Ošljaj, 2000: 40). Jonasovo etiko bi lahko oz. bi jo morali aktualizirati tudi v današnji čas, saj se človek še nikoli ni imel za tako pametnega, v resnici pa še nikoli ni bil tako nespameten, slep in neodgovoren. Sicer bi uvidel, da si z zmago nad naravo ne bo prislužil lagodnega in večnega življenja, temveč izkopal svoj lastni grob. Jonasov nagovor bi morali sprejeti in ga razširiti, predvsem pa ga vsaj približno začeti uresničevati, saj čedalje bolj uničujemo sami sebe in ne samo narave okoli nas. "Povečevanje tveganja je cena, ki jo plačujemo za njen nadaljnji obstoj. Napredek je prignan do skrajnosti, in če še nismo doživeli poloma, se ne moremo zahvaliti svoji modrosti ali spretnosti, temveč naključju" (Požarnik, 1999: 175). Zaskrbljujoče se mi zdi, da smo navajeni računati na naključje in ne trezno razmišljati. Tveganje in nevarnosti so bili nekoč omejeni na posameznike, skupine in omejen prostor, medtem ko je danes v nevarnosti vse življenje na našem planetu. Sodobna tveganja postajajo globalna, kar vodi v čedalje večjo vdanost ljudi v usodo, saj od tam, kjer se vse spreminja v tveganje in nevarnost, ni kam zbežati. Današnje

ključno vprašanje je ali se sploh še lahko spremenimo, nase prevzamemo odgovornost in si tako zagotovimo boljši jutri oz. kot pravi Jonas: "Je mogoče imeti lobby za nekaj, česar še ni in česar morda nikoli ne bo?" (Jonas v predavanju prof. Greisch v Kovačič Peršin, 1998: 413).

Ekološka kriza je tako razširjena, da zahteva organizirano reševanje okolja. Gre za našo bodočnost in seveda tudi človeštva nasploh. Zaradi krize ali onesnaževanja okolja so ogroženi tudi naši potomci, vnuki in pravnuki, ogrožen pa je tudi naš človek. In potrebna so ne samo moralna pravila, temveč tudi spremembe, da bi ohranili okolje človeku in njegovim rodovom. Čimprej se moramo začeti zavedati, da ima znanost dvojni obraz s svojimi pozitivnimi in negativnimi učinki, ter da živimo v družbi tveganja, ki jo moramo čim hitreje začeti "reševati"; ali kot pravi Andrej A. Lukšič v uvodnem besedilu prve širše obravnave te problematike pri nas: "...gre za t.i. rizično družbo, ki je prav zaradi rizikov, posledic in učinkov tehnologij spremenila svojo dosedanjo temeljno notranjo strukturo. Černobil, meni Ulrich Beck, je bil opredeljujoč moment. Potrdil je, da znanost postaja hkrati sovražnik in rešitelj, zaščitnik in uničevalec" (A. Lukšič, 1997: 9).

Znanost se je skozi čas spreminjala s tem pa tudi njena (ne)podpora. Danes je jasno, da dolgoročno ne bo mogla uspevati brez javne podpore ali celo v družbenovrednotnem nenaklonjenem okolju. Nove komunikativne forme, ki razširjajo prostor za različne akterje (javnost, politiko, stroko, podjetja, nevladne organizacije idr.) bodo prispevale k temu, da se javnost v soočenju z negotovostmi in tveganji ne bo odvrnila od znanosti in tehnologije in da po drugi strani demokracija, človekovo dostojanstvo, zdravje, varnost, biotska raznovrstnost ne bodo žrtve uresničevanja znanstveno- tehnoloških in ekonomskih možnosti. Stvari moramo prijeto v svoje roke in začeti aktivno delovati najprej lokalno. Čim prej moramo začrtati programe varstva okolja oz. lokalne agende, ki pomenijo pot majhnih korakov proti planetarnemu izboljšanju, saj po mojem mnenju z lokalnimi izboljšavami dajemo svoj prispevek tudi na globalno raven. Pomembnejše od popolnega programa je s programom pričeti.

Mnogi trdijo, da je rešitev življenja in Zemlje nasploh koncept trajnostnega razvoja. Pa je le ta res uresničljiv? Smo si razčistili vse pojme in termine v povezavi z njim? Je to res naša rešilna bilka za boljše življenje v prihodnosti ali je to le prazen koncept današnjega časa? Na prvi pogled se zdi uresničenje trajnostnega razvoja izjemno lahka naloga; če pa se upremo na njegovo definicijo, ki je zapisana tudi v poročilu Naša skupna prihodnost (Trajnostni razvoj

pomeni: "Zadovoljiti potrebe v sedanjosti, ne da bi pri tem ogrozilo možnosti prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb" (Keating, 1995: 7)), naletimo na težavo. Zaradi splošnih pojmov, ki so uporabljeni v omenjeni definiciji, ne vemo, kaj natančno trajnostni razvoj pomeni. Ne vemo, kakšne potrebe ima v mislih, niti ne vemo kakšna je na tem mestu vizija razvoja. Tudi danes, se po mojem mnenju še vedno nismo uspeli dogovoriti in zediniti kaj trajnostni razvoj sploh je in kaj je tako za nas kot za naše zanamce najboljše, kljub temu pa se načelu trajnosti v celoti ne smemo odpovedati. Držati se moramo osnovnih smernic v okviru trajnosti, na trajnostni razvoj pa moramo gledati kot na vodilno načelo in ne kot na točno določen projekt. Upoštevati moramo zahteve lokalnega okolja v katerem živimo in čim prej začeti ukrepati kot posamezniki. O tem, da je tveganje atribut kompleksne družbe so govorili Giddens, Beck, Jonas, idr. Tveganj torej ni moč odpraviti, ni se jim mogoče izogniti; zato pa bi na tem mestu lahko načela trajnostnega razvoja služila kot blažilci tveganj.

Pomembno je, da začnemo ukrepati sedaj, kajti: "Sožitje človeka z naravo ni utopija, je nuja, če želimo preživeti na planetu Zemlja. Tako kot v naravi kvantiteta preskoči v novo kvaliteto ali pa se v boju za obstanek uniči, bomo isto pot morali preiti tudi sami. Imamo obe možnosti, katero bomo izbrali, pa je odvisno od vsakega posameznika in njegovega prispevka h kvaliteti družbe kot celote" (Perenič, 1994: 165). V času, ko nam grozi nepopravljivo uničenje okolja, znanstvene negotovosti ne bi smeli izkoriščati kot izgovora za odlaganje upravičenih ukrepov. Pri sprejemanju odločitev bi bilo modro uporabiti preventivni pristop, da bi se zmanjšala nevarnost za motnje v delovanju kompleksnih ekosistemov. Vlade morajo podpirati znanost, ki nam je sposobna nazorneje predstaviti principe delovanja okolja in zna bolje oceniti zmožnosti Zemlje za zadovoljevanje vedno večjih potreb človeštva. Znanstveniki lahko posredujejo zamisli o tem, kako učinkoviteje uporabljati energijo in naravne vire v dejavnostih kot so industrija, kmetijstvo in promet. Znanost sicer s seboj prinaša tudi številna tveganja, kljub temu pa je v odnosu z okoljsko etiko in trajnostnim konceptom ne smemo in ne moremo izključiti. Svet potrebuje dolgoročne ocene o izkoriščenosti virov, rabi energije, vplivih na zdravje in prebivalstvenih trendih. Te informacije bi bile lahko uporabljene za razvojne in okoljske presoje na lokalni, regionalni in svetovni ravni. Te presoje morajo biti posredovane javnosti, ki naj bo aktivno vključena, v razumljivi obliki. Ob tem naj nas nenehno spremlja in opominja misel: "Svetovno okolje se spreminja hitreje kot kdajkoli v zadnjih stoletjih. V naslednjem stoletju lahko pride do velikih sprememb v okolju in lahko pričakujemo presenečenja" (Keating, 1995: 66).

Pri tem ne smemo pozabiti, da je pri razmerju med moderno znanostjo in okoljsko etiko pomembno predvsem to, da ne slaba, ampak dobra znanost proizvaja konfliktno vedenje o tveganjih. Ko se je razblinil ideal znanstvene vsemogočnosti, enoznačnosti in gotovosti v očeh javnosti, znanost ne more biti več zanesljiv razsodnik, ali so ali niso sprejemljiva tveganja, ki spremljajo tehnološko uporabo znanosti. Kot je bila javnost dolgo prepričana, da znanost povsod ponuja zanesljiv, dokončen, preverjen, enoznačen odgovor, tako je sedaj pogosto ujeta v drugo skrajnost, da znanost povsod ponuja le negotove in večznačne odgovore (Kirn, 2000). Danes znanost in etika že hodita z roko v roki, pozabiti pa ne smemo, da je: "Ekološka/okoljska etika izziv za dosedanja etično tradicijo, zlasti zahodne civilizacije" (Kirn, 2004: 24).

Ekološka zavest mora v današnji družbi dobiti osrednje mesto, saj bo le tako lahko človek živel v sožitju z naravo. Glede razmerja med znanostjo in okoljsko etiko velja, da razvoj moderne znanosti poleg pozitivnih prinaša tudi številne negativne posledice, kot je degradacija okolja, kar vodi v vedno večje zavedanje o okoljskih tveganjih in s tem v krepitev okoljske etike. Rekli bi lahko, da je vpliv moderne znanosti na okoljsko etiko vedno bolj viden, po drugi strani pa velja tudi obraten proces; torej tudi okoljska etika vpliva na naravo znanosti. Gre za krožni in vzajemni vpliv med omenjenima konceptoma.

Zaradi narave težav, pred katerimi smo se znašli kot skupnost narodov in ljudstev, nas bolj kot kdajkoli prej družijo skupna usoda. Te težave bomo morali začeti reševati tako na državni kot na mednarodni ravni. To pomeni, da morajo postati mednarodne institucije in vlade posameznih držav veliko bolj odgovorne in dovzetne za poglede in pričakovanja svetovnega prebivalstva. Iz tega sledi, da se moramo še bolj približati svetovni demokraciji. Ključno je, da ljudje v vseh družbah, če hočejo imeti pomembno vlogo pri soupravljanju, potrebujejo informacije, da se lahko pripravijo na odgovorno sodelovanje.

Kakšno pa je trenutno stanje v Sloveniji? Žalostno je, da je: "Prostorski razvoj Slovenije čedalje bolj posledica spontanosti in posameznih interesov in vse bolj oddaljen od načel trajnostno sonaravnega razvoja, zlasti z neprimerno rabo zemljišč, zanemarjanjem narave in kulturne dediščine, neupoštevanjem varstva okolja in regionalnih posebnosti, hkrati pa se regionalne razlike večajo in krepijo centralizem" (Gulič v Plut, 2002: 9). Obeti nikakor niso pozitivni, spremembe pa bomo opazili (jih že opažamo) ne le skozi spreminjanje podnebja in okolja nasploh, ampak tudi skozi svetovno ekonomijo in politiko, skozi migracije ljudi, ki bodo morali oditi s področij, ki bodo zaradi podnebnih sprememb neprimerna za življenje. Ker je to

nedvomno globalen problem, morajo nanj odgovarjati vse države sveta- predvsem sedaj, ko je Kjotski protokol stopil v veljavo. Kjoto je mogoče droben korak proti rešitvi globalnega problema, a je prvi na poti tudi za manjše države kot je npr. naša: "Tudi v procesu globalizacije in vključevanja Slovenije v Evropsko zvezo (liberalizacija, privatizacija, internacionalizacija, tehnološke inovacije) pričakujemo zaradi večje odprtosti izrazitejše vplive na prostor naše države" (Plut, 2002: 9). Predlog za postavitev vetrnih elektrarn je pokazatelj začetnega uresničevanja Kjotskega protokola, na drugi strani pa morebiten nov (škodljiv) poseg v okolje- tako kot tu ni črno- bele razlage kako je bolje, primerneje in odgovorneje ravnati, tako tudi ni enoznačne potrditve ali ovržbe moje predpostavke z začetka naloge. Ker sem prej pesimist kot optimist glede lepe in boljše prihodnosti v ekološkem smislu, bi lahko rekla (kar sem nakazala tekom diplome, podrobneje pa tudi v prejšnjem poglavju), da je moja predpostavka o nezdržljivosti sodobne družbe in trajnostnega razvoja, točna; na drugi strani pa tudi zmotna, saj trajnostni razvoj kot sodoben koncept med drugim zagovarja: "Pomiritev med ekonomijo in naravo ter sodi, da je možna trajna razveza med ekonomsko rastjo in rastjo onesnaževanja ter omejenostjo obnovljivih in neobnovljivih virov. Paradigma trajnostnega razvoja v sedanji podobi združuje mnoge protislovne elemente in je zato sprejemljiva za različne družbene akterje" (Kirn, 2004: 296). Ob tem je potrebno opozoriti, da kot taka (paradigma trajnostnega razvoja) "...sicer opravlja funkcijo ekološke korekcije eksponencialne rasti, izhod iz obstoječe ekološke krize človeštva pa lahko ponudi le, če se ne izenačuje s trajno rastjo. To izenačevanje pa je danes bolj pravilo kot izjema" (prav tam).

Vloga novega znanja, metod, novih tehnologij je pri reševanju in preprečevanju ekoloških posledic velika in nepogrešljiva. Toda, če je ta vloga v funkciji trajne eksponencialne ekonomske rasti, ne pa vzpostavitve trajnostne ekološke družbe, trajnostnega razvoja, na daljši rok ne prispeva k zmanjšanju degradacije okolja. Z opredmetenjem znanja v tehnoloških strukturah, procesih in sredstvih lahko živimo bolj varčno, porabimo manj naravnih virov, toda v končni instanci živimo od naravnih virov in ne od znanja in informacij. Ne moremo zgraditi hiše samo z znanjem in veščino zidarjev ali tesarjev, brez razpoložljivega materiala in energije, velja pa seveda tudi obratno: hiše ne moremo zgraditi brez ustreznega znanja in veščine. Ta vzajemna odvisnost velja za še tako visoko znanstveno industrijo in tehnologijo. Kaj pomaga tehnološko opremljeno ribiško ladjevje, če ni več rib v morju? Kaj pomaga še tako visoka tehnologija odkrivanja zalog nafte, če teh ni več? Zavedati se moramo, da je sama tehnologija pomemben del ekoloških problemov in ni samo nevtrarno, mogočno sredstvo njihovega reševanja.

10.VIRI IN LITERATURA

- A. Lukšič, Andrej (1997): Rizična Slovenija. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, letnik XXV, št. 183, stran 9- 10.
- Beck, Ulrich (2001): Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno. Ljubljana: Krtina.
- Cronberg, T. (1995): Do marginal voices shape technology? V: Durant J. Joss, S. (ed.): Public participation in science. The role of consensus conference in Europe. London: Science Museum.
- Daly, Herman E. (1996): Beyond growth: the economics of sustainable development. Boston: Bacon.
- Debeljak, Aleš (1992): New Age in popularnost azijskih religioznih tradicij v Ameriki. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, let. 20, posebna št., stran 20- 31.
- Ferry, Luc (1998): Novi ekološki red: drevo, žival in človek. Ljubljana: Krtina.
- F.Strong, Maurice (1995): Uvod. V: Keating, Michael: Agenda za spremembo s Srečanja na vrhu: Agenda 21 in drugi sporazumi iz Ria de Janeira v razumljivem jeziku. Ljubljana: Umanotera, str. 6.
- Gibbons, Michael; Limoges, Camille; Nowotny, Helga; Schwartzman, Simon; Scott, Peter; Trow, Martin (1995): The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Giddens, Anthony (2000): Tretja pot: prenova socialne demokracije (pogl. Pet dilem, str. 35-74). Ljubljana: Orbis.
- Gonick, Larry in Outwater, Alice (2001): Okolje v stripu. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Grmič, Vekoslav (1994): Odgovornost za naravo. V: Kazimir Tarman idr.: Človek in njegovo okolje: celostno razumevanje okolja- izziv na pragu tretjega tisočletja. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, str. 233- 241.
- Hewitt, Nicola (1997): Priročnik za načrtovanje okoljskih dejavnosti: evropski priročnik za načrtovanje lokalnih Agend 21. Ljubljana: Umanotera, slovenska fundacija za trajnostni razvoj.
- Hłuszyk, Halina; Stankiewicz, Alina (1998): Slovar ekologije. Ljubljana: DZS.
- Hribar, Tine (1991): Teorija znanosti in organizacija raziskovanja. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Hribar, Tine (2000): Filozofija religije: poglavja o onto- teo- logiji. Ljubljana: Oddelek za filozofijo, Filozofska fakulteta.

- Jelovac, Dejan (1997): Poslovna etika. Ljubljana: ŠOU (Zbirka Scripta).
- Keating, Michael (1995): Agenda za spremembo s Srečanja na vrhu: Agenda 21 in drugi sporazumi iz Ria de Janeiro v razumljivem jeziku. Ljubljana: Umanotera.
- Kirn, Andrej (1992): Ekološka (okoljska) etika. Maribor: Aram.
- Kirn, Andrej (1995): Tveganje kot družbenovrednotna kategorija. Ljubljana: Teorija in praksa, letn. 32, št. 3- 4, stran 212- 220.
- Kirn, Andrej (1999): Komuniciranje z javnostjo o tveganjih. Ljubljana: Teorija in praksa, letn. 36, št. 6, stran 944- 956. Dostopno tudi na: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip19996kirm.PDF> (1.2.2005).
- Kirn, Andrej (2000): Trajnostni razvoj in rizična družba. Ljubljana: Teorija in praksa, letn. 37, št. 5. stran 797- 806. Dostopno tudi na: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20005kirm.PDF> (12.12.2004)
- Kirn, Andrej (2004): Narava, družba, ekološka zavest. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kos, Drago (1994): Postsocialistična obnova: narava avtocestnega projekta. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, letn. XXII, št. 170- 171, stran 217- 228.
- Kos, Drago (1998): Postmoderni premik in razvoj podeželja. Ljubljana: Urbani izziv- glasilo Urbanističnega inštituta Republike Slovenije, letn. 9, št. 2, stran 33- 38.
- Kovač, Edvard, izred. prof. dr. (2002/ 2003): Predavanja pri predmetu Socialna in politična etika v Ljubljani na FDV.
- Kovačič Peršin, Peter (1998): Personalizem na Slovenskem; predavanje prof. Greisch Jeana o Hansu Jonasu v poglavju Služabniki in talci narave?- Narava kot predmet naše odgovornosti. Ljubljana: Društvo 2000.
- Lah, Avguštin (2002): Okoljski pojavi in pojmi: okoljsko izrazje v slovenskem in tujih jezikih z vsebinskimi pojasnili. Ljubljana: Svet za varstvo okolja Republike Slovenije.
- Lah, Avguštin (2004): Evropska obzorja in prihodnost. V: Šrot, Bojan (et al.), Volfand, Jože (ur.): Trajnostni razvoj- od strategije do prakse. Celje: Fit media.
- Levinas, Emmanuel (1998): Etika in neskončno/ Čas in drugi. Ljubljana: Družina.
- Mali, Franc (2002): Razvoj moderne znanosti: socialni mehanizmi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ošljaj, Borut (1995): Princip odgovornosti kot etično posredovanje med svobodo in bitjo v Anthropos: časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved; letnik 27, številka 3- 4, stran 57- 72.
- Ošljaj, Borut (2000): Človek in narava. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- Perenič, Irena (1994): Sožitje človeka z naravo- resničnost ali utopija. V: Kazimir Tarman idr.: Človek in njegovo okolje: celostno razumevanje okolja- izziv na pragu tretjega tisočletja. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, str. 149- 165.
- Plut, Dušan (2002): Okoljevarstveni vidiki prostorskega razvoja Slovenije. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Plut, Dušan (2004): Zeleni planet?: prebivalstvo, energija in okolje v 21. stoletju. Radovljica: Didakta.
- povzetek dokumenta Skrb za Zemljo: strategija za življenje po načelu trajnosti V: Kazimir Tarman idr.(1994): Človek in njegovo okolje: celostno razumevanje okolja- izziv na pragu tretjega tisočletja. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, str. 249- 257.
- Požarnik, Hubert (1992): Ekološka etika in znanost. V A. Klemenc, ur.: Ekološko gibanje, politika, morala. Ljubljana: ŠOU, Časopis za kritiko znanosti; št. 144- 145; letnik XX.
- Požarnik, Hubert (1999): Prihodnost napredka: politična ekologija za začetnike. Celje: Mohorjeva družba.
- Smith, Zachary A. (1995): The environmental policy paradox. New Jersey: Prentice Hall.
- Stankovič, Peter (2002) Slovarček ključnih besed in pojmov. V: Aleš Debeljak, Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja (ur.): Cooltura. Uvod v kulturne študije. Ljubljana: Študentska založba, str. 345-354.
- Tomšič, Matevž (2002): Politična stabilnost v novih demokracijah. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Trzyna, Thaddeus C. (1992): World directory of environmental organizations: a handbook of national and international organizations and programs- governmental and non- govermental- concerned with protecting the earth's resources. Sacramento: California Institute of Public Affairs.

SPLETNE STRANI:

- http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava_rs.html (3.2.2005)
- Skupščina Republike Slovenije, predsednik dr. France Bučar l.r. (1991): Ustava RS.
- Šterbenk, Emil in Pavšek, Zoran (2002): Sistemski vidik priprave programa varstva okolja oz. lokalne Agende 21.
http://www.ff.uni-lj.si/geo/Publikacije/Dela/files/Dela_18/42%20sterbenk%20pavsek.pdf
(31.1.2005).
- <http://www.le-agenda.de> (1.5.2005)